

Susanne Søholt

Innvandrerens deltakelse i bomiljø

BYGGFORSK

Norges byggforskningsinstitutt

Susanne Søholt

Innvandrerens deltakelse i bomiljø

The most important factors for the development of the individual is the structure and the values of the society into which he was born. Erich Fromm

Prosjektrapport 166 – 1994

Prosjektrapport 166
Susanne Søholt
Innvandrerens deltakelse i bomiljø

ISSN 0801-6461
ISBN 82-536-0475-0
100 eks. trykt av
Lobo Grafisk as
Cyclus resirkulert papir
omslag 200 g, innmat 100 g

© Norges byggforskningsinstitutt 1994

Adr.: Forskningsveien 3B
Postboks 123 Blindern
0314 OSLO
Tlf.: 22 96 55 00
Fax: 22 69 94 38

Forord

Byggforsk har i de siste 10 årene arbeidet med forsøks- og utviklingsprosjekter i ulike typer lokale områder. De fleste har vært helt generelle utviklingsprosjekter knyttet til områder med sammensatte utfordringer. Forholdet mellom innvandrere og norske beboere har vært en av utfordringene knyttet til det sosiale miljøet i områdene. Selskapet for innvandrere og flyktningeboliger (SIFBO) arbeidet i sin tid med å legge til rette for gode boforhold for innvandrere. Dette dreide seg både om å skaffe generelt anvendelige boliger til innvandrere og å legge til rette for at det kunne utvikle seg gode bomiljø der innvandrere og norske beboere bodde i samme område.

Hensikten med denne undersøkelsen har vært å se nærmere på noen av disse boligområdene for å få frem erfaringer med innvandreres deltakelse i eget bomiljø.

For å gjennomføre undersøkelsen er det intervjuet innvandrere og norske beboere i fire boligområder. Intervjuene ble gjennomført våren 1994. Samtalene var ofte fortrolige og ga i noen tilfelle anledning til refleksjon over problemstillinger som det ellers ikke snakkes så mye om. For en som kom utenfra var det lett å få innpass i de ulike miljøene. Det kan derfor være vanskelig å forstå at innvandrere og norske beboere noen steder opplever det som vanskelig å utvikle kontakt med hverandre.

Noen av de negative forholdene som kommer frem, slik som at innvandrere deltar mindre enn ønsket i dugnader, ikke vasker trappa osv., er i virkelighetens liv ikke bare knyttet til innvandrere. Blant norske beboere er det også mange som synder her. Men, siden denne undersøkelsen fokuserer på innvandrere, er det dem som synliggjøres her. Hadde undersøkelsen i stedet fokusert på hvilke beboere som opplever som belastende i et bomiljø, ville nok bildet blitt langt mer nyansert.

Denne undersøkelsen tar bare for seg ett aspekt ved det totale bomiljøet, nemlig forholdet mellom innvandrere og nordmenn. For å trives et sted er det mange andre forhold som også spiller inn. F.eks har service, aktivitetstilbud, kommunikasjon, beliggenhet, boligstandard og bokostnader også stor betydning.

Undersøkelsen er gjennomført på oppdrag fra Innvandringsavdelingen i Kommunal- og arbeidsdepartementet (KAD). Referansegruppen for prosjektet har bestått av Iracles Boumbouras fra oppdragsgiver, Anne Margrethe Kaltenborn Lunde fra Boligavdelingen, KAD, Anna Kolby Grøndahl fra Utlendingsdirektoratet og Yngvar Mykland fra Husbanken. Sosiolog Hilde Krogh har gitt verdifulle kommentarer underveis.

Alle beboere som er sitert i rapporten og referansegruppen har fått rapporten til kommentar.

Av hensyn til de intervjuede er innholdet i rapporten anonymisert. Borettslagsnavnene er oppdiktet.

Kirsten Arge
Forskningssjef

Susanne Søholt
Prosjektleder

Innhold

Forord.....	3
Sammendrag	5
1 Innvandrere og deltakelse i bomiljø	7
1.1 Innledning	7
1.2 Begrepsavklaringer	8
1.3 Hva skal undersøkelsen belyse?	10
2 Perspektiver for å forstå samhandling og deltakelse i boligområder hvor det bor både innvandrere og nordmenn	12
2.1 Holdninger til flerkulturelle bomiljø	12
2.2 Uformell kontakt mellom beboere i flerkulturelle bomiljø og betydningen av de "løse bånd"	14
2.3 Innvandreres formelle deltakelse i borettslagene - eller hvordan de kan delta for å skape felles adferdsnormer.....	15
2.4 Metode og utvalg	17
3 "Brostein" borettslag i sentrum øst	20
3.1 Beboernes holdninger til det flerkulturelle miljøet i "Brostein"	20
3.2 Uformell kontakt mellom beboerne i "Brostein"	22
3.3 Innvandrernes formelle deltakelse i borettslaget "Brostein"	23
3.4 Oppsummering	25
4 "Rosa" borettslag i sentrum vest	27
4.1 Styrets holdninger til det flerkulturelle miljøet i "Rosa"	27
4.2 Uformell kontakt mellom beboerne i "Rosa" borettslag	29
4.3 Innvandrernes formelle deltakelse i borettslaget "Rosa"	30
4.4 Oppsummering	32
5 "Glitre" borettslag i Oslo øst.....	33
5.1 Beboernes holdninger til det flerkulturelle bomiljøet i "Glitre"	33
5.2 Uformell kontakt mellom beboerne i "Glitre"	37
5.3 Innvandrernes formelle deltakelse i borettslaget "Glitre"	39
5.4 Oppsummering	42
6 "Karnevalstoppen" boligområde i Oslo syd	43
6.1 Beboernes holdninger til det flerkulturelle miljøet på "Karnevalstoppen"	43
6.2 Beboernes uformelle kontakt på "Karnevalstoppen"	47
6.3 Innvandrernes formelle deltakelse i borettslagene på "Karnevalstoppen".....	50
6.4 Oppsummering	53
7 Oppsummering	54
7.1 Holdninger til flerkulturelle bomiljø	54
7.2 Uformell kontakt mellom beboerne i flerkulturelle bomiljø og betydningen av "de løse bånd"	57
7.3 Innvandrernes formelle deltakelse i borettslagene	58
7.4 Integring eller tilpassing - kategorisering av områdene.....	60
8 Anbefalinger for utvikling av flerkulturelle bomiljer	62
Litteratur.....	66

Sammendrag

Hensikten med denne undersøkelsen har vært å få mer kunnskap om hvordan det oppleves å bo i alminnelige boligområder hvor det bor mange innvandrere sammen med norske beboere. Som en del av undersøkelsen har det vært viktig å få frem på hvilken måte innvandrere deltar og samhandler med andre i nabolaget og om de deltar i styre og stell lokalt. Bakgrunnen for problemstillingen er målet om reell likestilling mellom nordmenn og innvandrere, definert som at innvandrere i praksis skal ha de samme faktiske mulighetene til å øve innflytelse på sine egne livsvilkår gjennom aktiv deltakelse i samfunnet (St.meld. 39 (87-88)).

For å gjennomføre undersøkelsen er det valgt ut fire borettslagsområder som det tidligere Selskapet for innvandrer- og flyktningeboliger (Sifbo) var involvert i. Disse områdene ble valgt ut fordi en høy andel av andelseierne her er innvandrere og fordi Sifbo hadde som mål å skape gode boforhold for innvandrere generelt og i det enkelte bomiljø. I hvert borettslag er det foretatt kvalitative intervjuer av 3-5 beboere, både norske og innvandrere. Den kvalitative tilnærmingen kan bidra til å gi mer nyansert kunnskap om noen problemstillinger knyttet til forholdet mellom innvandrere og nordmenn der de bor.

Hensikten med undersøkelsen har ikke vært å fokusere på hva som er vanskelig i boligområder hvor det bor innvandrere. Hensikten har derimot vært å trekke frem ulike holdninger i slike miljøer og erfaringer med hvordan det kan legges til rette for *å skape flerkulturelle bomiljø hvor folk trives*.

Beboernes holdninger har betydning for utvikling av flerkulturelle bomiljø

Blant de som er intervjuet hersker det usikkerhet og uenighet om hva et flerkulturelt bomiljø betyr i praksis. Her går diskusjonene især på hvor like innvandrerne må bli nordmenn eller i hvor stor grad innvandrere kan ivareta egen kultur og samtidig bli respektert som likeverdige beboere. Det er enighet om at norske lover og regler må følges og at innvandrere må lære så mye av norsk væremåte at de kan fungere i det norske samfunnet. Skillelinjene går på *i hvor stor grad* innvandrerne også må internalisere norske verdier og norsk væremåte for å bli akseptert. Der beboerne møtes med åpenhet og positiv nysgjerrighet ser det ut til å være større toleranse for utvikling av et *flerkulturelt* bomiljø. Holdningene til nøkkelpersonene i området er avgjørende her. De gir signaler om hvilken type adferd som er ønskelig i nabolaget.

Selv om det utvikles godt naboskap mellom innvandrere og nordmenn, er det ikke til å komme forbi at innvandrere blir lagt merke til på en annen måte enn norske beboere. Det blir lagt merke til når de flytter inn og om de utfører sine plikter. Til forskjell fra nordmenn blir innvandrere lettere stemplet negativt som gruppe når noen gjør noe som ikke er ønskelig.

Erfaringene fra undersøkelsen viser at nordmenns holdninger til innvandrere endres i kontakt med innvandrere i dagliglivet. Avstanden mellom gruppene blir mindre. Der det har

vært satset på en blanding av praktiskø tiltak og aktiviteter koplet med diskusjon har holdningsendringene vært mest positive. Erfaringene viser også at utvikling av flerkulturelle bomiljø kan være vanskelig selv om man er positivt innstilt. Gode flerkulturelle bomiljø skapes ikke av seg selv. Bred bomiljøatsing og oppfølging ser ut til å lette prosessen.

Innvandrere ønsker kontakt med nordmenn der de bor

Innvandrere som nordmenn er forskjellige med hensyn til hvor mye kontakt de ønsker med sine naboer og hvem de ønsker å omgås. Felles er at de ønsker et greitt og ukomplisert forhold til sine naboer. Minoritetsgrupper i samme boligområde omgås ikke fordi de kommer fra samme land, men fordi de har felles interesser. Utdanning, sosial status og norskkunnskaper ser ut til å være like vesentlig for sosial kontakt og deltakelse der man bor. Innvandrerne gir derimot inntrykk av å ønske mer kontakt med nordmenn *fordi de bor i Norge*. Det kommer frem at det er mangel på sosiale anledninger hvor nordmenn og innvandrere kan møtes, både i bomiljøet og ellers i samfunnet. Slike sosiale anledninger er viktige av flere grunner. Det er nødvendig for at innvandrere skal få praktisere norsk med nordmenn og det er viktig for at gruppene skal bli kjent med hverandre for å forhindre utvikling av fremmedfiendlige holdninger og negative myter.

Innvandrere verdsetter deltakelse i styre og stell, men deltar sjelden

Innvandrerens formelle deltakelse i borettslagene er viktig av flere grunner. Borettslag er juridisk sett en demokratisk organisasjon hvor rettigheter, plikter og mulighet til innflytelse er knyttet til å bo og være andelseier. Hvor man kommer fra er urelevant. Det betyr at det er rimelig å forvente at innvandrere deltar i styre og stell i borettslag på lik linje med nordmenn. Som et ledd i likestillingsarbeidet vil deltakelse være viktig for å synliggjøre for både innvandrere og nordmenn at det er normalt med innvandrere i posisjoner. Dernest vil det være viktig for å få frem ulike syn i et bomiljø og forsøke å bygge bro mellom miljøene. I de borettslagene som er med i denne undersøkelsen er det få innvandrere i styrene. I ett av lagene er det ingen, i de andre er det en representant. Det kom også frem at innvandrerne har kortere fartstid i styrene sammenlignet med nordmenn. Bare en innvandrers har vært med i flere perioder og fått høyere posisjon etterhvert. Dette var også den eneste av innvandrerne som hadde vært med på opplæringsseminar i boligbyggelaget.

Selv vurderte innvandrerne styredeltakelsen som verdifull. De fikk anledning til å være i lag med nordmenn og lære hva borettslag er, hvordan bomiljøet fungerer og de fikk innsyn i den "norske væremåten". Selv var de også opptatt av å bidra til at eget bomiljø skulle være et godt sted å bo for *både* innvandrere og nordmenn. For at det skulle være et godt sted å bo for innvandrerne, var det viktig å føle at man ble respektert i bomiljøet for den man var.

1 Innvandrere og deltakelse i bomiljø

1.1 Innledning

Bomiljøets betydning som arena for innvandrere er lite kjent. På bakgrunn av at mange innvandrere er utestengt fra arbeidsliv og utdanning og mange er avskåret fra sine familienettverk, er det rimelig å anta at boligen og bomiljøet er en arena hvor det tilbringes mye tid. Bomiljøet blir således en viktig potensiell arena for uformell sosial kontakt, mulighet for utfoldelse og for å kunne yte noe sammen med og overfor andre. Som ståsted og inngangsport til det norske samfunnet, kan bomiljøet også få betydning som læringsarena inn i samfunnet og for opplæring i praktisk demokrati i hverdagslivet. Her siktes det spesielt til borettslagsområder som har en organisasjon som har formalisert lokal deltakelse knyttet til andelseierne. Andre aktuelle arenaer for opplæring i daglivets demokrati er velforeninger og andre lokale lag og organisasjoner. Når jeg snakker om dagliglivets demokrati, tenker jeg på deltakelse i lokale organisasjoner hvor en lærer å bryte meninger, argumentere seg frem til akseptable løsninger og sette dem i verk. Slik direkte deltakelse i lokale organisasjoner kan også bety en anledning til å lære hvordan det norske samfunnet fungerer på mikro nivå, hva nordmenn er opptatt av, hvordan de tenker og hvordan de løser oppgaver i fellesskap. For de norske blir det en anledning til å bli kjent med innvandrere på "trygg grunn", noe som kan bidra til å alminneliggjøre kontakt mellom nordmenn og innvandrere i dagliglivet.

Innvandrere som delaktige i bomiljø og utvikling av flerkulturelle boligområder står oftest på dagsorden når konflikter kommer til overflaten. I bolig- og miljøfornyelsesprosjektene ble flerkultur tema fordi det i noen av disse boligområdene¹ ble opplevd som konfliktfylt at innvandrere flyttet inn. Verken de nære naboene, borettslagsorganisasjonen eller kommunen var forberedt på hva det betydde å bo i lag. Lite var lagt til rette på forhånd. Det var mye opp til enkeltindivider som f.eks. vaktmester eller styreformann om konflikter fikk utspille seg eller om de ble tatt hånd om tidlig. I Brumunddal² ble det satt inn statlige virkemidler som svar på tildels voldsomme lokale reaksjoner på flyktingers tilstedeværelse i kommunen. Det var snakk om både brannslukking og forebygging. Som en del av den statlige innsatsen ble det foretatt en undersøkelse av hvordan flyktingene opplevde å bo i et lokalsamfunn med så åpen innvandrerfiendlighet (Krogh 1994). Fra en del av flyktingene kom det frem at de verken opplevde hjemmet eller de nære omgivelsene som trygge. Kombinasjonen av åpen trakassering og manglende kontakt med naboer bidro til dette. Det tryggeste var bilen, som var i stadig bevegelse. Flyktingene opplevde at bilen var vanskeligere å identifisere i forhold til fremmedhet, i bilen fikk de være i fred. Bil i bevegelse er imidlertid ikke et sted hvor man knytter sosiale bånd, den bidrar snarere til å stenge inne. Bil som fristed kan gi trygghet mot trakasseringer, men er ingen port inn i det norske samfunnet. Det må finnes andre og mer sosiale måter å integrere innvandrere i lokalsamfunnet, uten at det fratrar dem muligheten for en "trygghetsarena."

¹Forsøksordningen for Bolig- og miljøfornyelse i etterkrigstidas boligområder. Kommunal- og arbeidsdepartementet 1986 - 1990.

²Aksjonsplan Brumunddal, statlig initiativ i 1992 for å sette en stopper for utvikling av trakassering av innvandrere og flyktinger i Brumunddal.

I dette forprosjektet er ikke konfliktfylte, flerkulturelle boligområder tema. Her har vi bevisst valgt ut områder hvor det ser ut til å gå bra,³ og hvor både borettslagsorganisasjonene og det offentlige tidlig var forberedt på at det skulle bo en høy andel innvandrere. Det er flere hensikter med undersøkelsen:

- få frem en beskrivelse av innvandreres deltakelse i og egne forventninger til naboskap og bomiljø
- få dokumentert hvordan det oppleves å bo i "normale", flerkulturelle boligområder
- trekke ut erfaringer som andre kan lære av for å legge til rette for samhandling og deltakelse i flerkulturelle bomiljø

1.2 Begrepsavklaringer

Når vi snakker om innvandrere og hvordan det norske samfunnet er i ferd med å endre seg fra et tilsynelatende homogent til et mer heterogent samfunn hvor flere minoritetsgrupper skal bo i lag med nordmenn, brukes det mange begreper for å forklare hvordan vi ønsker at det norske samfunnet skal utvikle seg. Begreper som går igjen og som blir benyttet i denne rapporten er integrering, tilpassing, assimilering, likestilling og diskriminering. Hvilket innhold som legges i begrepene er ofte uklart. Ofte er det nokså uklart hva som menes med en innvandrer og hva som legges i begrepet flerkulturelle boligområder. Her vil jeg kort forsøke å avklare hvordan begrepene brukes her i forhold til borettslag og bomiljø.

Likestilling

Reell likestilling mellom nordmenn og innvandrere er målet for det norske, flerkulturelle samfunnet (St.meld. 39 (87-88)). Reell likestilling er definert som at innvandrere i praksis skal ha de samme faktiske muligheter som nordmenn til å benytte seg av alle offentlige servicetilbud og *til å øve innflytelse på sine egne livsvilkår gjennom aktiv deltakelse i samfunnet*. Innenfor borettslagsorganisasjonen er det formelt lagt til rette for mulighet til slik aktiv deltakelse, der innvandrerne selv er andelseiere. Bl.a. fordi mange innvandrere har en dårligere økonomi enn nordmenn og ofte mangler boligkapital, bor de oftere til leie og fremleie (Hansen, Thorbjørn, 1994). Også fordi innvandrere trolig har vanskeligere enn nordmenn for å få innpass på det legale leiemarkedet, er det grunn til å anta at de oftere bor på ulovlig fremleie. Da faller de utenfor det formelle systemet for deltakelse og innflytelse i borettslag. Det er ingen formelle hindringer for at fremleietakere kan delta i f.eks. dugnader og det uformelle, sosiale livet i borettslag.

Integrering

Integrering skal være prosessen som fører frem til målet om reell likestilling. Å integreres i noe kan forstås som samordning og tilpassing av selvstendige individer og grupper i et hele. Integrasjon mellom to ulike parter betyr at de to kan forenes og fungere sammen uten å gi avkall på sin egenart. Vilkår for integrasjon mellom grupper hevdes (Gans, 1980) bl.a. å være at den minste gruppen må ha en viss størrelse. Gans likestiller langt på vei minoritets- og majoritetsgruppene i samordningsprosessen frem mot f.eks. et flerkulturelt bomiljø.

Den norske innvandringspolitikken (St. meld. 39 (87-88) har imidlertid lagt seg på en mer moderat linje. "*Det skal vises respekt for innvandrernes språk og kultur, men det er de*

³ Se avsnitt 2.4, Metode og utvalg.

norske lover og de grunnleggende norske verdier som danner rammen for fellesskapet mellom innvandrere og nordmenn."

For å konkretisere hva integrering mellom innvandrere og nordmenn kan omfatte i boligområder, fokuserer denne undersøkelsen på hvordan innvandrere og norske beboere samhandler der de bor.

Tilpassing

Med tilpassing mellom innvandrere og nordmenn tenkes her på at både innvandrere og nordmenn må slutte å gjøre en del ting de er vant til å gjøre, de må *avlæres deler av egen praktisk adferd*. Samtidig må de *lære nye former for samhandling og praktisk adferd*. Det nye kan både bestå i at de lærer av hverandre og at de sammen utvikler nye ting, som f.eks. nye skikker og tradisjoner i boligområder, nye kulturuttrykk osv. Det er sannsynlig at innvandrerne vil måtte tilpasse seg mest, i det nordmenn representerer 95 % av befolkningen og dermed setter rammene for samhandlingen. Det krever at innvandrerne avlærer forholdsvis mer av egen adferd enn nordmennene behøver å gjøre. Det er et åpent spørsmål om det er rimelig å forvente at de innvandrere som kommer fra sterkt tradisjonsbundne samfunn har kunnskap nok og er motivert nok til raskt å gjennomgå en slik avlæringsprosess.

Assimilering

Assimilering betyr å gjøre lik. Assimilering inn i det norske samfunnet betyr at norsk kultur og væremåte er en forutsetning for kontakt og samhandling mellom nordmenn og innvandrere. Til forskjell fra tilpassing ligger det i assimilering at minoritetsgruppene tilpasser seg ensidig majoritetsgruppen. Målet for norsk innvandringspolitikk er ikke assimilering, men at innvandrerne må lære seg det nødvendige av norsk kultur og språk til at de kan fungere her. Hvor grensen går er et praktisk spørsmål. Det avhenger ikke bare av innvandrernes tilpassningsevne, like viktig er nordmennenes åpenhet, vilje og evne til å samhandle med mennesker uten norsk kulturbakgrunn.

Kritiske røster i debatten om norsk innvandringspolitikk hevder at selv om målet er integrering, er praksis assimilering.

Diskriminering

Å diskriminere betyr å behandle forskjellig. I vår sammenheng betyr det at mennesker får annen og dårligere behandling enn nordmenn der de bor fordi de ikke gir inntrykk av å ha norsk kulturbakgrunn. Det kan også være omvendt, at innvandrere tillegger nordmenn negative egenskaper og behandler dem deretter. Som en del av denne undersøkelsen vil vi forsøke å avdekke om beboere med ulik bakgrunn oppfører seg annerledes og negativt overfor hverandre *fordi de har ulik kulturbakgrunn*.

Innvandrer

Det har over tid eksistert en rekke begreper og definisjoner på innvandrerbefolkningen. Innenfor offentlig forvaltning og i opinionen opereres det med uttrykk som innvandrer, utlending, flyktning, asylsøker, kulturelle eller etniske minoriteter, fjernkulturelle grupper m.m. Det brukes også betegnelser som knytter seg til hvor menneskene kommer fra slik som pakistaner eller afrikaner. Tidligere ble det også brukt betegnelser som knyttet seg til funksjon med oppholdet, slik som fremmedarbeider. I denne rapporten benyttes innvandrer

1 Innvandrere og deltakelse i bomiljø

som et fellesbegrep på alle mennesker med utenlandsk opprinnelse som er bosatt i Norge. Dette inkluderer også personer født i Norge av foreldre som ikke har norsk kulturbakgrunn.

En person defineres som innvandrer selv om vedkommende har norsk statsborgerskap. Dette begrunnes med at det er andre som gir et menneske innvandreridentitet. Andre mennesker *ser* en innvandrer når de ser et menneske med minoritetsbakgrunn. Statsborgerskapet synes ikke utenpå.

Svart innvandrer

Med svarte innvandrere menes innvandrere som er mørke i huden og tydelig skiller seg fra mennesker av norsk opprinnelse. Svarte innvandrere forventes å komme fra Asia, Afrika og Sør-Amerika og det hersker myter og usikkerhet om hvordan de er og hva slags kultur og menneskesyn de bringer med seg. I boligområder hvor forholdet mellom nordmenn og innvandrere er på dagsorden bor det nesten alltid svarte innvandrere.

Innvandrerbegrepet i bomiljøsammenheng er imidlertid ikke statisk. Om man blir definert som innvandrer av sine naboer avhenger i stor grad av hvor godt man har tilpasset og innordnet seg i det gjeldende områdets normer og spilleregler. Det betyr at samme person i noen sammenhenger kan bli definert som tilnærmet "norsk" av sine omgivelser og i andre sammenhenger som innvandrer.

Flerkulturelle bomiljø

I det faglige utviklingsprogrammet "Flerkulturelle boligområder", er flerkulturelle bomiljø gitt en normativ definisjon. Det fokuseres på verdien av at mennesker med ulik kulturbakgrunn lever i nærhet til hverandre, at de integreres uten at minoritetsgruppen(e) tvinges til å assimileres i den norske gruppen og uten fremmedhat.

Med flerkulturelle bomiljø menes her:

" ... avgrensete, geografiske områder hvor det bor flere mennesker med ulik nasjonalitet og kulturbakgrunn. Det er i tillegg et mål å bevare og få til samhandling i hverdagslivet mellom de ulike kulturene på en positiv måte. Dette mål forutsetter at enhver gis mulighet til å delta, påvirke og ha kontroll med eget nærmiljø."

Flerkultur kan foregå på flere måter. Enten ved at man bytter tjenester, ferdigheter og kulturinnslag eller ved at man fra hvert sitt utgangspunkt samarbeider om hvordan bomiljø, service- og tjenesteyting, fritidsaktiviteter og kulturuttrykk skal være slik at det oppstår nye former for uttrykk.

1.3 Hva skal undersøkelsen belyse?

Denne undersøkelsen har tre hovedspørsmål som vil bli belyst:

- hvilke holdninger har innvandrere og norske beboere til at innvandrere skal delta aktivt der de bor? Her vil det særlig trekkes frem innvandreernes egne vurderinger av lokal deltakelse og på hvilken måte de opplever at det er viktig å delta lokalt?
- på hvilken måte deltar innvandrene i det uformelle sosiale liv i egne bomiljø, innenfor egen gruppe og på tvers av grupper?
- i hvor stor grad og hvorfor deltar innvandrere i borettagenes formelle organer?

Som utgangspunkt for undersøkelsen har det vært antatt at en viss følelse for aksept for hva og hvem man er, samt en subjektiv opplevelse av at man kan føle seg rimelig trygg i eget hjem og nære omgivelser, er en forutsetning for kunne fungere positivt i et miljø. Dersom dette er riktig, betyr det at det vil være en sammenheng mellom hvordan innvandrerne opplever at de blir akseptert der de bor, og hvilke forventninger de har til egen deltakelse lokalt.

2 Perspektiver for å forstå samhandling og deltakelse i boligområder hvor det bor både innvandrere og nordmenn

2.1 Holdninger til flerkulturelle bomiljø

Integrering og likestilling er begrep som går igjen i innvandrings- og flyktningepolitikken. Målet er at integrering og likestilling skal gjelde innenfor alle viktige samfunnsområder. Bolig og bosetting er et slikt område. For å konkretisere integrering og likestilling i boligområder, etter at bosettingsprosessen er gjennomført, har jeg valgt å fokusere på innvandreres faktiske og ønskelige samhandling og deltakelse i eget bomiljø. Når det gjelder deltakelse i styre og stell i borettslag, vil mye avhenge av de norske beboernes holdning til innvandreres deltakelse i slike fora. Hva de norske beboerne i praksis forventer av innvandrerne og legger i begrepene integrering og likestilling i forhold til deltakelse, vil ha betydning for hvor lett innvandrerne slipper til både uformelt og formelt i bomiljøet.

Sett utenfra byråkratiet kan det synes som det har vært et mål å legge opp til en innvandringspolitikk som tilgodeser innvandrerne med like rettigheter, muligheter og plikter på en slik måte at nordmenn ikke reagerer for negativt på "våre nye landsmenn". På makronivå har strategien vært å fokusere på det positive. Vi skal sammen skape "det flerkulturelle fellesskap". Andre signaler fra det offentlige har imidlertid formidlet at innvandrerne er en byrde for samfunnet. De oppleves som for mange og bosettingen og livsopphold koster både arbeid og penger. Det offentlige selv har ikke vært flinke nok til å gå foran og vise hvordan innvandrernes kunnskap og ressurser kan komme til nytte i vårt samfunn.

Den praktiske integreringen av innvandrere i dagliglivet forgår der folk bor. Her tilbringer mange mennesker store deler av sitt liv. Her formidles kontakter og informasjon. Her videreføres tradisjoner knyttet til familie og organisering av hverdagslivet. Det er her barna skal vokse opp. For å lykkes med å skape bomiljø hvor ulike mennesker med ulike kulturbakgrunn kan trives, vil et hovedspørsmål være om innvandrerne må bli lik de norske beboerne både i holdning og adferd for å bli inkludert i fellesskapet. Dersom vi derimot tror at identitet er knyttet til oppvekst og kultur, er det et spørsmål om vi ikke må la denne identiteten få komme til uttrykk, på samme måte som for norske beboere. Det betyr ikke anarki, men at vi må regne med at det utvikler seg andre typer småfunn der hvor det bosetter seg mange mennesker som ikke har norsk erfaringsbakgrunn. Et annet spørsmål er om innvandrere har andre preferanser i forhold til bolig og bomiljø enn det mange nordmenn har. Hvis det er slik, kan det få betydning for hvordan området utvikler seg over tid.

Istedet for bare å tenke seg at mange innvandrere i et område er belastende, går det an å snu rundt og se på om det ikke også kan bety en positiv endring og styrking av et miljø. På et seminar for borettslag i Bergen våren 94 som handlet om hvordan man kan skape gode, flerkulturelle bomiljø, ble beboerne (norske) spurt om hva de assosierte til flerkulturelle

bomiljø. Beboernes syn var at flerkulturelt miljø kunne bety gjensidig læring, mer muntlig kontakt og internasjonale møtesteder. De var også opptatt av at det kunne bety en åpning for samarbeid med andre instanser enn de borettslagene normalt samarbeider med og at det kunne bety litt mer aktivitet i lagene. Det interessante med disse assosiasjonene var at de knyttet an til positive fenomen. Innvandrere i bomiljø ble ikke a priori betraktet som et problem.

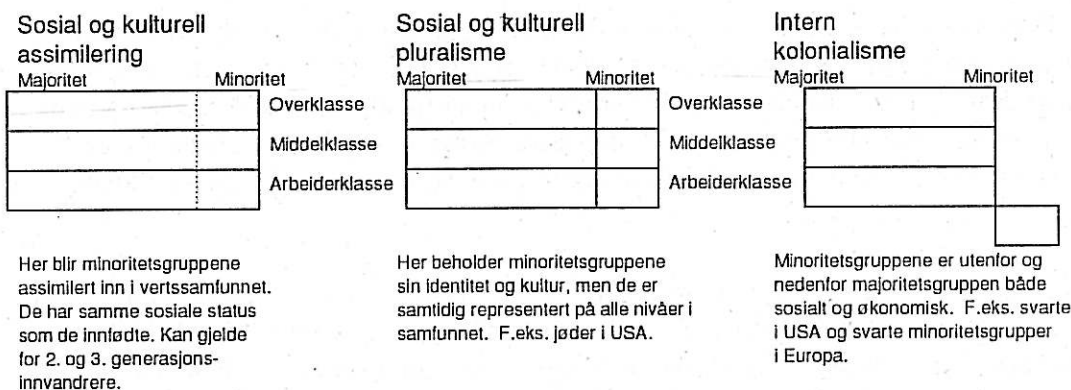
I de områdene som er med i denne undersøkelsen bor det forholdsvis flere innvandrere enn hva som er vanlig i Norge. Det varierer mellom litt under 1/3 og nesten 1/2 av andelseierne. Fordi innvandrerrusholdene oftere består av barnefamilier enn de norske, vil andelen beboere med innvandrerbakgrunn være høyere enn andel andelseiere.

For dem som bor i områdene blir spørsmålet hvilke normer for adferd og omgang som skal gjelde. Skal det være borettslag med *norske* spilleregler uavhengig av at beboerne kommer fra ulike deler av verden, eller skal det være litt mindre norsk og tilpasset dem som bor der. Eller skal vi akseptere at de ulike kulturene lever parallelt side om side uten særlig kontakt, men med norske normer og regler for formell deltakelse. Og, hvordan skal man klare å finne frem til hvilken form som passer lokalt?

Når man skal studere innvandreres deltakelse i bomiljø, kan det være aktuelt å se på dette i forhold til hvilken type deltakelse det er snakk om. Kanskje oppstår noen av misforståelsene fordi beboere i samme område har ulike forestillinger om hva som menes med at innvandrere skal delta på lik linje med norske beboere, både i forhold til rettigheter og plikter. Skal innvandrerne oppføre seg som tilnærmet norske beboere og delta slik nordmenn gjør der de bor (sosial og kulturell assimilering), eller skal de kunne ivareta deler av egen kultur samtidig som de deltar i det større fellesskapet (sosial og kulturell pluralisme). Eller er det slik at innvandrerne har en underordnet posisjon i forhold til nordmenn og bare skal delta der nordmenn synes det er ønskelig (intern kolonialisering). I denne undersøkelsen ser vi både på innvandrene uformelle og formelle deltakelse i bomiljøet. Den uformelle deltakelsen kan si noe om med hvem og på hvilken måte innvandrere samhandler og har kontakt med andre i nabolaget. Den formelle deltakelsen kan si noe om i hvor stor grad innvandrerne deltar og får formelle posisjoner i borettslagene.

Nedenfor er det satt opp en modell som kan bidra til å tydeliggjøre ulike måter for samhandling mellom nordmenn og innvandrere i bomiljø. Modellen er utviklet av Cater og Jones (1989) på bakgrunn av amerikanske og tildels europeiske forhold. Selv om ikke forholdet mellom nordmenn og innvandrere er likt forholdet mellom hvite amerikanere og amerikanske minoritetsgrupper, kan modellen anvendes for å belyse hvordan ulike bomiljø i Norge utvikler seg sett i forhold til idealet om flerkulturelle bomiljø. Cater og Jones har satt opp tre ulike modeller for sosial/kulturell og geografisk integrasjon:

2 Perspektiver

Cater og Jones har brukt modellen for å analysere sosio-økonomisk status for ulike minoritetsgrupper sett i forhold til majoriteten, innenfor avgrensede geografiske områder. I denne undersøkelsen kan modellene bidra til å belyse på hvilken måte innvandrere kan delta og deltar i de fire ulike boligområdene. De kan også skarpstille hvilke dilemmaer man står overfor når politiske mål skal iverksettes i dagliglivet der folk bor.

Hvilke bevisste eller ubevisste holdninger norske beboere har til innvandrere generelt og til deres deltakelse i bomiljøet spesielt, vil ha innvirkning på hvordan norske og innvandrere omgås der de bor. Det vil ha betydning for hvordan beboerne forholder seg til hverandre både som individer og som grupper. Det vil påvirke utvikling av nettverk og uformelle kontakter innen og på tvers av grupper. Det vil også påvirke i hvilken grad nordmenn synes det er relevant at innvandrere skal få posisjoner lokalt og i hvilken grad innvandrere selv aspirerer mot å få slike posisjoner. Fordi innvandrere ikke er en ensartet gruppe, er det rimelig å anta at holdningene vil variere med hvor de kommer fra, med utdanningsnivå og deltakelsesnivå i hjemlandet.

2.2 Uformell kontakt mellom beboere i flerkulturelle bomiljø og betydningen av de "løse bånd"

I "The Strength of weak ties" peker Granovetter (1973) på at det er "de løse bånd" som er det sosiale lim i naboskap. Med løse bånd tenkes det her på uforpliktende kontakt og kjennskap til naboer, at man er på hils og utveksler enkle samtaler når man støter på noen og har tid. Evaluering av nærmiljø og lokalsamfunn har imidlertid ofte dreid seg om at jo mer kontakt det er mellom folk som bor i samme område, jo bedre er det. Normativt har gode lokalsamfunn blitt tolket slik at det er utviklet tette og personlige kontakter (Schiefløe, 1981-83). Granovetter og Schiefloe hevder imidlertid at det er grenser for hvor mange forpliktende, personlige forhold man klarer å holde vedlike over tid. Dessuten er det slik at bymenneskets nettverk ikke primært er knyttet til der man bor.

Tette, personlige relasjoner i bomiljø kan også føre til klikkdannelse med utestengning av dem som ikke er med i det nære nettverket. Skal man få bomiljøer med ulike grupper til å fungere, vil utfordringen være knyttet til kontakter på tvers av miljøene. Her kommer betydningen av de løse bånd inn. Uformelle kontakter mellom ulike miljø kan fungere som brobyggende elementer. Skal man lykkes med formidling av normer og sedvaner, korreksjon og tilpasning ettersom beboernes preferanser endrer seg, vil slik kontakt være nødvendig. Der det er lite kontakt mellom miljøene, kan stereotype oppfatninger av "de andre" forsterke seg. Det blir ingen korreksjon til egne holdninger. Her kan vi trekke

paralleller til kriminologien som understreker at angsten for å bli utsatt for kriminelle handlinger øker ved isolasjon, bl.a. på grunn av mangel på korrigerende informasjon, inntrykk og erfaringer (Balvig, 1979).

Løse bånd er ifølge Granovetter uforpliktende. Mange mennesker ønsker positive, løse bånd, som de selv kan regulere, til sine nære omgivelser. Alle de fire områdene som er med i denne undersøkelsen er tette boligområder i Oslo. Folk bor nær hverandre. Den korte fysiske avstanden, eller nærheten, gjør at man "tvinges" til å ta stilling til hva som skjer i ens nære omgivelser, på godt og ondt. Man kan velge å ta del i det "gode, ukompliserte fellesskapet", slik som f.eks. å hilse på naboen på vei over gårdsplassen og delta på grillfester osv. Det er vanskeligere å ikke bli påvirket av konfliktfylte forhold. Det kan dreie seg om alt fra å irritere seg over andres adferd fordi det blir for mye uorden og søppel, eller omvendt, for mye pertentlighet og regelstyring i saker som angår fellesskapet. Eller det kan dreie seg om sosiale problemer, manglende omsorg eller overgrep mot personer som bor i ens nærhet. Her kan det lett oppstå spenning mellom de løse, uforpliktende bånd og medmenneskelighet som "tvinger" en til å gripe inn. Samtidig er det ofte uklart i hvilken grad og på hvilken måte man kan bryte inn. Denne uklarheten øker mellom mennesker med ulik kulturbakgrunn.

2.3 Innvandreres formelle deltakelse i borettslagene - eller hvordan de kan delta for å skape felles adferdsnormer

Utfordringen for kommuner, lokalsamfunn og avgrensede boligområder er hvordan det kan skapes adferdsnormer som er aksepterte og som regulerer forholdet mellom mennesker som er ukjente for hverandre. I flerkulturelle boligområder er det to forhold som knytter an til ukjenthet. For det første dreier det seg om individer som ikke kjenner hverandre, de er fremmede og skal bo i samme område. Dette er ingen ny situasjon, det er slik det er når folk flytter fra hjemstedet. Normalt skjer dette uten store problemer, selv om innflytterproblematikken er velkjent. I mange norske lokalsamfunn kan det virke som du skal være født og oppvokst på stedet for å bli fullt akseptert på linje med de innfødte. Når det gjelder innvandrere dreier det seg i tillegg om mennesker med ulik kultur- og erfaringsbakgrunn som skal danne et nytt fellesskap. De menneskene som bor innenfor det avgrensede, geografiske området er vokst opp i ulike kulturer med ulike tradisjoner og erfaringer for hvordan man regulerer lokale fellesskap. Dersom det ikke legges opp til "innflyttings-" eller "velkomstritualler", kan tilpasningsperioden bli lang og mer konfliktfylt enn nødvendig. Dette behøver ikke være fordi man har veldig ulike forestillinger om hvordan fellesskapet bør fungere, men like gjerne fordi man ikke vet hva de andre ikke vet. Uten at det er etablert legitime arenaer for dialog, eller "sosiale rom" hvor man kan få kjennskap til hva de andre mener og forventer, kan det være vanskelig å finne frem til felles adferdsnormer. Med "sosiale rom" menes her anledninger hvor de ulike gruppene kan møtes og lære av hverandre slik at de kan fungere sammen. For beboere med innvandrerbakgrunn vil det være viktig å ha tilgang til norske "sosiale rom" hvor de kan lære hva som skal til for å fungere i lokalsamfunnet. Nordmenns holdning til innvandrere vil også ha betydning for hvordan flerkulturelle bomiljø fungerer. Ser de norske beboerne på innvandrerne som en belastning for miljøet blir det ofte slik, inntil det motsatte er bevist. Betrakter både innvandrere og nordmenn "de andre" som umoralske, som barn, mindreverdige eller kriminelle, vil det sannsynligvis være lite motivasjon for å gå i dialog og finne frem til praktiske løsninger.

Hegel (Håkon Lorentzen, 1994) understreker familien, det sivile samfunn og nasjonalstaten som mekanismer som kan integrere og bygge broer mellom ulike grupper. Det sivile samfunn definerer han som sedvaner, normer og etiske forpliktelser. Skal det enkelte bomiljø unngå misforståelser, uoverensstemmelser og sjenerende konfliktsituasjoner, vil det være en fordel at "spillereglene" blir gjort kjent for dem som bor i og bruker området. Hegel tilføyer at bare "gjennom vedvarende praktisering kan etiske normer holdes i hevd." De årlige dugnadene i borettslag og trappevask er eksempler på slik vedvarende praktisering av felles normer. For bomiljøenes del betyr det at de sentrale normgiverne selv må praktisere den adferd de ønsker at andre skal følge. I tillegg vil det være viktig å forsøke å forklare *hvorfor* man gjør ting på den ene eller andre måten. Særlig der hvor beboergrupper har veldig ulik erfaringsbakgrunn, vil det være viktig at ønsket praksis blir forstått og ikke bare pålagt.

Betydningen av at noen felles spilleregler blir gjort kjent og fulgt opp av beboerne i et bomiljø, merkes best der dette ikke lykkes. Der det er grupper som ikke følger opp det majoriteten forventer, kan disse lett bli utestengt av det sosiale miljøet og tillagt en rekke negative egenskaper. I områder hvor det ikke er noen tydelig majoritetsgruppe og hvor det ikke har vært arbeidet bevisst med å utvikle et felles sett av adferdsnormer, kan det oppstå konflikt og maktkamp om hvilke regler som skal gjelde. Slike områder kan etterhvert få et negativt stempel, ressurssterke beboere flytter ut, det blir vanskelig å få noen til å ta ansvar for vedlikehold og utvikling av miljøet, boligprisene blir lave osv. Der konfliktene går mellom nordmenn og innvandrere kan det utvikle seg fremmedfiendlige holdninger og negative myter om de andre. Folk blir redde og usikre fordi de har liten eller kanskje feilaktig kunnskap om de andre, de vet ikke hvem de kan stole på og hvilke adferdsnormer som gjelder.

Å skape adferdsnormer som er aksepterte på tvers av grupper krever dialog, dersom normene ikke skal opprettholdes ved bruk av tvang. Tvang stemmer dårlig med hvordan vi regulerer lokalsamfunn i Norge. Det søkes derfor etter andre og mer demokratiske tilpasningsformer. Den norske innvandringspolitikken har som hovedmål at det skal søkes å oppnå likestilling mellom nordmenn og innvandrere både når det gjelder rettigheter og plikter. I borettslag skiller man heller ikke på hvor beboerne kommer fra i forhold til deltakelse, men på om de er andelseiere eller fremleietakere. Hver andelseier har en stemme og samme mulighet til innflytelse som de andre andelseierne. På borettslagsnivå betyr det at innvandrere som er andelseiere har samme forpliktelser som norske andelseiere, men også at de skal ha samme mulighet til innflytelse og delta i lokalt styre og stell. Vi vet lite om innvandrergруппene som kommer til Norge har forestillinger eller forventninger om slik deltakelse. Borettslagsformen er også lite kjent for nordmenn som ikke er vokst opp med den. Å bo i lag i borettslag må læres. Det betyr at det sannsynligvis vil ta tid før innvandrere selv opplever at de har evne, mulighet og interesse for å delta i styre og stell lokalt. *Hvor* lang tid det vil ta vil bl.a. avhenge av hva de norske beboerne gjør for å trekke dem med.

Bomiljøenes organisering og hvordan forholdet mellom ulike grupper har vært lagt til rette og fått utvikle seg, vil ha betydning for om vi får ulike kulturer i passiv sameksistens, i passiv eller aktiv konflikt eller i aktiv samhandling. Den normative definisjonen av flerkulturelle bomiljø⁴ henspeiler på det siste.

⁴Se avsnitt 1.2

Spørsmålet dette forprosjektet skal forsøke å gi noen svar på, er i hvilken grad og på hvilken måte innvandrerne deltar i eget bomiljø, og hvilke holdninger innvandrerne selv og de norske beboerne har til slik deltakelse.

2.4 Metode og utvalg

Dette forprosjektet bygger videre på de erfaringene og den kunnskapen som er bygget opp på Byggforsk gjennom flere år med veiledning og oppfølging av forsøksprosjekter i to- og flerkulturelle bomiljø. Disse har i hovedsak foregått i storbyene. I tillegg bygger vi på en nylig avsluttet studie av hvordan to flyktningsgrupper opplever hverdagen i en norsk kommune hvor innvandreriendligheten kom klart til uttrykk før det ble satt inn forebyggende arbeid (Krogh 1994).

I dette forprosjektet er vi opptatt av å få frem erfaringer fra boligområder hvor høy andel innvandrere ikke er ensbetydende med konflikt, men representerer mer alminnelige bomiljø. For å få mer kunnskap om hva det betyr å bo i flerkulturelle bomiljø og få frem innvandreres egne synspunkter på lokal deltakelse og samhandling i nabolaget, er det valgt en kvalitativ tilnærming. Det er foretatt intervjuer av et begrenset antall beboere i fire utvalgte boligområder i Oslo med høy andel innvandrere. Intervjuene har bestått av samtaler i 1-2 timer. I ett tilfelle ble tre norske styremedlemmer intervjuet samtidig. Samtalene har vært bygget opp rundt en intervjuguide. Intervjuguiden hadde noen felles avsnitt samt egne avsnitt for styremedlemmer og innvandrere. Intervjuene var fokusert på hvordan det er å bo i et boligområde med en blanding av norske beboere og innvandrere. På grunn av den spesielle fokuseringen kan det i noen tilfelle hende at problematikken er blitt overdimensjonert. Der beboerne skulle huske tilbake kan minnene ha blitt fordreid i enten positiv eller negativ retning.

Utvalg av boligområder

Valget av de fire boligområdene er ikke tilfeldig. I samarbeid med tidligere medarbeidere i SIFBO er det valgt ut områder som vi antok kunne gi ny kunnskap om hvordan det er å bo i ulike, alminnelige flerkulturelle boligområder. Årsaken til at det bare er valgt ut SIFBO områder er at SIFBO hadde som overordnet mål for sin virksomhet å bidra til likestilling mellom nordmenn og innvandrere på boligmarkedet. SIFBOs overordnede mål var å:

- skape gode boforhold for innvandrere generelt
- gi innvandrere tilgang til vanlige boligområder
- legge til rette for integrering i det enkelte bomiljø

Alle de fire boligområdene er organisert som borettslag. To av boligområdene har vært nybygget av SIFBO og ligger i utkanten av Oslo. Det ene området består av to borettslag. SIFBO hadde stor innflytelse over tildelingen av leilighetene i begge de nybygde områdene. Det var en forutsetning at det skulle være ca. 50 % innvandrerhushold ved første tildeling. De norske som flyttet inn fikk informasjon om at det skulle bo innvandrere i borettslaget. De norske valgte selv å flytte til områdene og fikk bolig etter ansiennitet i boligbyggelaget eller gjennom bytte av leilighet. De to andre områdene er gamle leiegårder sentralt i byen som er rehabilitert og omdannet til borettslag av SIFBO. I det ene nybygde området og i det ene rehabiliterte ble det satt igang egne prosjekter for å legge til rette for lokal deltakelse og bidra til opplæring i "å bo i lag". I de to andre områdene ble det ikke satt inn spesielle virkemidler.

Tabell 1: Oversikt over områder som er med i undersøkelsen

Områder*	Antall borettslag	Nybygg/byfornyelse	Antall leiligheter	Andel innv. andelseiere	Prosjekt
Brostein	1	byfornyelse	117	1/3	1986-1989
Rosa	1	byfornyelse	42	1/3	nei
Glitre	1	nybygg	196	1/2 ->1/3	nei
Karnevals- toppen	2	nybygg	344	1/2	1985-1989

* Av hensyn til beboerne har boligområdene fått oppdiktete navn.

Utvalg av informanter

Av hensyn til prosjektets størrelse var det ikke rom for å intervjuer mer enn 3-5 beboere fra hvert borettslag. Det var ønskelig med spredning på styremedlemmer og vanlige beboere, norske og andre nasjonaliteter og omtrent like mange av hvert kjønn. Det var også ønskelig at noen hadde bodd lenge i området, for å få med endringer over tid. For å få fatt i informanter gikk jeg gjennom boligbyggelaget og styrene i borettslagene. Da styrene foreslo innvandrere å intervjuer, foreslo de i overveiende grad pakistanere. Det virket som pakistanerne ble opplevd som de som var minst integrert i bomiljøet og dermed mest "innvandrere." Hensikten var imidlertid ikke å konsentrere undersøkelsen om en gruppe, men å få et bredt bilde. På den andre siden er pakistanerne den største gruppen innvandrere i Oslo og det er derfor rimelig at det er intervjuet flest av dem.

Ved at det var styrene som ga meg navn, kan det hende at de jeg har snakket med av innvandrere er dem som er rimelig godt integrert og som styret kjenner til. De fleste av dem hadde bodd lenge i området og de behersket norsk. Botid i Norge varierte mellom 8 og 23 år. Botid der de bor nå varierte mellom 7 og 17 år. De fleste som bodde i nybygde områder hadde flyttet inn da det var nytt. Det samme gjaldt for de norske beboerne. I de rehabiliterte gårdene hadde flere bodd fra før SIFBO overtok. De fleste norske som er intervjuet sitter alle sammen i et av styrene i borettslagene. Alle de mannlige innvandrerne har eller har hatt verv i borettslagene. Bortsett fra en, så hadde disse imidlertid mye kortere fartstid i styret enn de norske styremedlemmene. Ingen av de intervjuede innvandrerkvinnene har hatt verv. I ett tilfelle ble tre norske styremedlemmer intervjuet samtidig. Alle de intervjuede er voksne. Den eldste av de intervjuede var 62 år og den yngste var 29 år. De fleste var i 30-40 årene. Det er altså ingen pensjonister og ingen barn eller ungdom som ble intervjuet.

Det var en forutsetning at intervjuene kunne foregå på norsk, engelsk eller fransk, da prosjektet ikke hadde økonomisk rom for bruk av tolk.

Tabell 2: Oversikt over kjønnsfordeling og hvor mange som er intervjuet fra hvilke land

Land Kjønn	Norge	Pakistan	Mauritius	Tyrkia/ Kurdistan	Chile	Sum
Kvinne	5*	2	1			8
Mann	4	3		2	1	10
Sum	9	5	1	2	1	18

* En av de norske kvinnene som ble intervjuet er gift med en tyrker.

Av hensyn til de intervjuede er informantene anonyme i beskrivelsen.

Innvanderspørsmålet kommer oftest på dagsorden der det bor svarte, synlige innvandrere. Når jeg i de fire beskrivelsene har med andel innvandrershushold, gjelder dette imidlertid alle *andelseiere* med unorske navn. Andelen *svarte* innvandrere er altså lavere enn den oppgitte innvandrерandelen i hvert boligområde. For å finne frem til innvandrershusholdene er beboerlistene for hvert borettslag gått igjennom. Alle andelseiere med unorske navn er merket ut. Det betyr at også skandinavere er med her. Ulovlig fremleietakere er ikke med. Metoden tilsier at det kan forekomme feil, men poenget her er bare å få et overblikk over størrelsesordenen av innvandrere i det enkelte område.

Slik undersøkelsen er lagt opp kan det ikke trekkes noen generelle slutninger fra den. Målet er snarere at det kan gi noen innblikk i hvordan nordmenn og innvandrere opplever å bo i fire utvalgte, flerkulturelle boligområder i Oslo. Hensikten er å belyse noen fenomen og stille noen spørsmål som det eventuelt kan arbeides videre med. Fordi områdene fungerer forskjellig, er det valgt å presentere dem som fire bilder hver for seg, sett gjennom en norsk forskers øyne.

3 "Brostein" borettslag i sentrum øst

"Brostein" borettslag er en gammel leiegård som ble bygd i slutten av forrige århundre. Gården hadde opprinnelig ca. 170 1-roms leiligheter og det har tidligere bodd rundt 1000 mennesker i gården, ifølge en eldre dame som selv vokste opp på 1-rom og kjøkken i en søskenflokk på 14 barn. Gården ligger sentralt i Oslo øst i et område med mange innvandrere. Det er sannsynligvis like mange innvandrere i nabogårdene som i "Brostein" borettslag. På skolene i området er majoriteten av elevene innvandrere.

Gården ble kjøpt av Sifbo for rehabilitering og omdanning til borettslag. Rehabiliteringen var ferdig på begynnelsen av 80-tallet. Det betyr at gården har vært organisert som borettslag i 11-12 år og borettslaget har hatt tid til å prøve seg frem. Det bodde mange innvandrere i gården da SIFBO overtok. I stedet for å flytte flere innvandrere inn i ledige leiligheter, skaffet SIFBO en del av innvandrerne leiligheter andre steder for at de skulle få anledning til å forbedre sin boligsituasjon. SIFBO tok initiativ til å dra igang et bomiljøprosjekt i gården som hadde til hensikt å drive egenopplæring av beboerne i "å bo i lag" og ta ansvar for egen gård. Verken de opprinnelige norske beboerne eller innvandrerne hadde erfaring med å bo i borettslag. Prosjektet endret innhold underveis og drives idag som et tiltak for barn og unge i strøket i samarbeid med bydelen.

Idag er det 117 leiligheter i gården. Beboere med innvandrerbakgrunn har 35 % av andelene. Antall personer med innvandrerbakgrunn er imidlertid høyere enn 35 %. Dette er fordi de norske husholdene i hovedsak består av enslige eller to personer, mens innvandrerne stort sett er barnefamilier. Ifølge styret er det også mye fremleie til innvandrere. Beboerne i gården kommer fra ulike deler av verden. Det bor bl.a. folk fra Polen, Meksiko, Argentina, Afganistan, Tyrkia og Pakistan i gården. Nordmenn og pakistansere er de dominerende gruppene. Det pakistanske innslaget er tydelig når man går gjennom gården. Det er i overvekt pakistanske barn ute og leker.

I "Brostein" borettslag er det intervjuet fem personer. Dette er styreleder, en pakistansk og to norske småbarnsmødre og en pakistansk familiefar. Bortsett fra styreleder, har alle bodd lenge i gården. Ingen av de intervjuede er oppvokst i Oslo. De tre norske er innflyttere til byen. Den ene norske kvinnen er gift med en tyrker.

3.1 Beboernes holdninger til det flerkulturelle miljøet i "Brostein"

"Det at det bor folk fra mange steder i verden her betyr mye for ungen min, de gjør veldig positivt inntrykk og hun er nysgjerrig. Jeg er opptatt av at hun skal bli kjent med mørkhudede tidlig så hun ikke tror de er møkkete. Hun skal begynne i barnehage med andre barn herfra og det ser jeg frem til. Selv om jeg er positiv, er det klart det er vanskelig også. F.eks. er mangel på barneoppdragelse i en del av innvandrerfamiliene en stor utfordring." (norsk småbarnsmor)

Både de norske og innvandrerne er i utgangspunktet positive, men tålegrensen for uakseptert adferd varierer. Det å bli kjent med mennesker fra andre steder blir sett på som en mulighet, samtidig som de norske innrømmer at mange trekker seg tilbake. Noe av

årsaken kan være at det blir for nært. Det var lettere å være tolerant før man fikk innvandrere så tett på kroppen. Noe av årsaken kan også være mangel på felles interesser. De norske har ikke barn, mens innvandrerne i hovedsak er barnefamilier. Noe som trekkes frem av alle er imidlertid betydningen av å ha et felles språk.

"Når man lever i fremmed land må man lære språket for å være helt menneske. Hvis ikke blir man helt isolert." (norsk småbarnsmor)

For at innvandrerne skal kunne lære norsk, må de imidlertid omgås norske for å få anledning til praktisere. Dersom de norske beboerne forventer at innvandrerne skal lære norsk for å bli del av miljøet, må de også være villige til å *snakke med* sine innvandrernaboer. Kvinnen som er sitert nedenfor har selv erfart hvor vanskelig det kan være å lære norsk når man lever adskilt fra det norske samfunnet.

"Da jeg kom til Norge (1986) begynte jeg på norskundervisning sammen med andre pakistanske kvinner. Alle sammen snakket urdu hele tiden så jeg hørte ikke hva læreren sa og sluttet etter 2 måneder. Senere har jeg lært å lese norsk selv. Jeg kan ikke snakke, for jeg snakker sjelden med norske. Helst ville jeg bodd i et område med flere norske. Den ene datteren min lengter etter å lære norsk, men vi har ikke hatt barnehageplass og det er få norske barn å leke med her. Norske barn vil heller ikke leke med pakistanske barn." (pakistansk småbarnsmor)

Det er ikke synlig uvilje mellom gruppene, men det er heller ikke mye kontakt på tvers utover hilsing og småpratning i gården. Det er imidlertid tegn på at miljøet holder på å gå seg til. Innvandrerbarn som er vokst opp i gården og blitt store snakker nå norsk og oppleves som åpne og vennlige og kan være med å bygge bro mellom miljøene. Før opplevde innvandrerne at særlig de eldre norske beboerne var skeptiske til dem. Idag er det ikke så mange av dem igjen. Nå har norske flyttet inn i gården fordi de synes miljøet og den gamle gården er eksotisk. Gården er også attraktiv for endel innvandrere. De har familie eller kjente der fra før som de ønsker å bo i nærheten av. For utenforstående oppleves "Brostein" lett som en "innvandregård."

"Det bor flere norske enn utlendinger⁵ her. Det er heller ikke bare pakistanere her, men mennesker fra mange steder. Jeg synes ikke det bor for mange utlendinger i gården, det er balanse. Dessuten må du huske på at urdu er det 4. største språket i verden." (pakistansk småbarnsfar)

"Innvandrerne er ikke negativt nysgjerrige overfor naboer, slik som norske er. Der har vi mye å lære." (styreleder)

Den ulike livssituasjonen til de norske beboerne og innvandrerne er særlig tydelig i forhold til barn. Av yngre norske opplevdes det imidlertid som et gode at innvandrerne har barn, det gir liv og aktivitet i gården.

⁵Innvandrerne brukte konsekvent begrepet utlending om alle som ikke var norske. Selv om man som pakistansk innvandrer hadde norsk statsborgerskap, så omtalte de alle allikevel som utlendinger. Utlending blir derfor brukt der hvor det forekommer i sitater.

3 "Brostein"

Et annet forhold som kan bidra til å skille gruppene er ulikheter i sosial status. I "Brostein" ble det ikke opplevd slik. Det er en typisk arbeiderklassegård. De norske og innvandrerne befinner seg i omtrent samme skikt på arbeidsmarkedet. Det finnes både innvandrere og norske med utdanning. Men, det finnes trolig bare innvandrere som ikke kan lese og skrive. Hvor mange det er i gården er usikkert. Fordi kontakten på tvers er liten, har de norske lite kunnskap om innvandrerne som individer og hvem som f.eks. har utdanning eller ikke. Nordmenn kjenner ikke innvandrer miljøet godt nok til å kunne koden for statusforskjell dem imellom.

" Vi skjærer alle over en kam fordi vi kjenner så lite til dem som enkeltmennesker. Jeg jobber sammen med en indisk og iransk jente i barnehagen. Der blir vi kjent. Jeg vet ikke hvorfor det er så vanskelig å komme inn på pakistanere i gården. " (norsk kvinne)

Barnemiljøet

De aller fleste barna i gården har innvandrerbakgrunn. De fleste er pakistanske. Så lenge de bare leker med hverandre er det vanskelig å lære norsk. På hjørnet drives et åpent tilbud for barn og unge hvor de kan gjøre lekser, lære forskjellige ting og dra på tur.

" Når "barneklubben" kom ble det mye bedre her. Før gikk alle barna bare rundt i gatene. Når "barneklubben" kom gikk vi dit alle sammen. Der har jeg lært å lage vafler og fiskeboller og mye annet. Jeg er med i alle klubber i strøket. Far synes det er bra at vi er i aktivitet." (pakistansk gutt)

Slik barneklubben er lagt opp kan det virke som den fungerer som et "sosialt rom" for innvandrerbarna hvor de får innføring i norske tradisjoner og væremåter. De får en viss mulighet til å forstå og tilegne seg norske koder og signaler for sosial adferd. Det er få norske barn der, men både den norske og den pakistanske lederen er opptatt av å gjøre barna kjent med og fungere i det norske samfunnet. Det betyr at de også må få ta del i norske barns erfaringer, slik som f.eks. å dra på hyttetur i Nordmarka.

Fellesarrangementene i gården, slik som dugnad, fungerer også som et slikt "sosialt rom" på tvers av miljøene. Her deltar særlig innvandrerbarn og norske voksne. Innvandrerbarna lærer gjennom egen praksis hva dugnad er og hvorfor gårdsrommet ryddes på denne måten.

En av de norske småbarnsmødrene understreket at felles interesser kunne være en kanal til mer kontakt. Å ta vare på egne barn er et hovedansvar for alle foreldre. På samme måte som de norske var pakistanerne opptatt av gode lekeforhold for barna og bilfrie gater. De var også opptatt av at det var lytt og at leilighetene var for små til at barna kunne utfolde seg.

3.2 Uformell kontakt mellom beboerne i "Brostein"

Granovetter (1973) pekte på de løse båndets betydning for å skape kontakt på tvers av miljøer og grupper. Med de løse bånd mente han den uforpliktende, tilfeldige kontakten man kan ha der man bor. På bakgrunn av en studie han hadde gjort, mente han å kunne påvise at der det var uformell kontakt og nettverk mellom grupper, var det lettere å mobilisere til felles

handling. Den uformelle kontakten som var mellom gruppene, fungerte som informasjonskanal og på mange måter som arena for dialog.

Av det som er kommet fram gjennom intervjuene i "Brostein", virker det som det er mye uforpliktende og lite involverende kontakt i gården. Kontakten er særlig knyttet til at man hilser og snakker litt med dem man møter på vei over gårdsplassen eller i oppgangen. Det utveksles løpende informasjon om hva som skjer i gården. Både innvandrere og norske er opptatt av denne kontakten. Den oppleves som løs og lett. Det bidrar også til å bygge opp en identitet og følelse av å høre til. Man blir kjent igjen. Innvandrerne understreket dette.

"Det tar tid å bli kjent med folk. Her hilser vi i gata og blir møtt med respekt. Flytter vi tror de norske at vi er nyankomne og ikke kjent med Norge." (pakistansk mann)

Beboerne er også opptatt av å ha god kontakt med de nærmeste naboene. Det gir trygghet å vite hvem de nærmeste naboene er. Det kan komme situasjoner hvor man f.eks. trenger hjelp. Når man bruker mye tid hjemme blir man også mindre isolert ved å ha kontakt med naboer.

"F.eks. når en i oppgangen er syk går vi på sykebesøk. Hjemme og på sykehuset. Når jeg er syk kommer både norske og pakistanske naboer innom. Når barna har bursdag kommer de også. Det er en fin oppgang med mange familier." (pakistansk mann)

Alle har ikke like god kontakt, men har ønske om en positiv, ikke forpliktende kontakt. En del beboere har nettverk og kontakter utenfor gården og har ikke alltid tid til så mye forpliktende kontakt i gården. Den fysiske nærheten gjør også at de ønsker en viss distanse til dem som bor i gården. Det er heller ikke slik at man omgås folk fra egen gruppe bare fordi man kommer fra samme land. Det må være noe mer som binder.

"Vi har ikke omgangskrets med andre tyrkere her i gården. Utenfor gården har vi flere venner som lever i blandete ekteskap. Det er norske som er gift med både tyrkere og pakistanere." (norsk kvinne gift med tyrker)

"Jeg har ikke nær kontakt med andre pakistanere her i gården, bare når vi sitter ute." (pakistansk kvinne)

Granovetter mente å kunne vise at der de løse bånd fungerte på tvers av grupper, var det lettere å organisere for fellesskapsaker. I "Brostein" fungerer de løse bånd kanskje i hovedsak mellom enkeltpersoner. Det virker som det er få stabile grupperinger. Unntaket er styret og kanskje de pakistanske kvinnene i gården som går på felles aktiviteter utenfor gården.

3.3 Innvandrernes formelle deltakelse i borettslaget "Brostein"

Organisasjonen "Brostein" borettslag fungerer i liten grad som en lokal arena for opplæring i demokrati på norsk, på grasrotnivå, bortsett fra for de som er med i styret. Som i andre borettslag har det vært vanskelig å engasjere beboere til å delta i borettslagsarbeid. Dette gjelder både norske og innvandrere. Da det ble drevet bomiljøprosjekt i gården (1986-89) var det noe lettere, da var det ekstern prosjektleder som jobbet sammen med styret for å få

3 "Brostein"

opp interessen for å ta vare på og utvikle eget miljø. Den gang var det også med innvandrere i styret. En var i en periode styreleder.

Det styret som er i gården idag er opptatt av å få med beboere som kan bidra og gjøre en jobb, de er mindre opptatt av å få med innvandrere bare fordi de er innvandrere.

"Å få med styremedlemmer er enormt vanskelig. Ingen av dem som har vært med før er interessert. Mange har også diskvalifisert seg p.g.a. tidligere klager og uoverensstemmelser. At det er så vanskelig å få folk til å engasjere seg henger nok også sammen med at det er så liten forståelse for hva borettslag er for noe. Mange tror det er styret eller boligbyggelaget som eier gården. At vi eier dette i fellsskap er det vanskelig å formidle." (styreleder)

I det siste er det jobbet lite med å involvere innvandrere, selv om de utgjør over 1/3 av andelseierne og mange av dem tilbringer mye tid i gården, især kvinnene. En forklaring er at de ikke behersker godt nok norsk. Det er et åpent spørsmål om språket blir brukt som unnskyldning for ikke å prøve. Kanskje er det slik at språkbarrieren blir trukket frem fordi den er legitim. Det kan være vanskeligere å ta første skritt for å trekke med personer som har en helt annen erfaringsbakgrunn og som man er usikker på hvordan vil fungere.

"Jeg har av erfaring ingen tro på å ha med innvandrere i styret. De vil føle seg beklemmt og få en gisselfunksjon. De vil også få store forventninger rettet mot seg. F.eks. at de skal ordne opp til innvandreres fordel når det er konflikter." (styreleder)

Andre i gården har andre erfaringer. Tidligere ble det jobbet mer aktivt med å bygge bro mellom de norske beboerne og innvandrerne. En pakistaner som var med i styret oversatte mye informasjon til urdu slik at iallefall pakistanerne, som var den største gruppen, skulle få mulighet til å forstå mer av hva det betydde å bo i borettslag.

"Jeg opplevde det som veldig positivt å ha innvandrere med i styret. Det ga oss flere innfallsvinkler. Samtidig ble de kjent med oss. En pakistansk mann som var med ble f.eks. veldig imponert da han så at jeg pusset opp leiligheten min selv. Det var et lite bidrag til å vise hva kvinner kan gjøre og ta ansvar for." (tidligere styremedlem, norsk småbarnsmor)

"Da jeg var med i styret tidligere kunne jeg snakke med andre pakistanere direkte når det var noe. Det gjorde arbeidet lettere." (tidligere styremedlem, pakistansk)

Fra innvandrersiden har det kanskje ikke vært vist stort initiativ for å delta aktivt i styre og stell i borettslaget, men et viktig poeng ble påpekt:

"De som sitter i styret, de hvite, bor her bare i kort tid. Vi pakistanere er stabile, vi bor her i 10-20 år." (pakistansk beboer)

Det er et tankekors hvis det er slik at det bare er de norske beboerne som på mange måter er på gjennomreise i gården som er de som er villige til å gå inn i styrearbeid. Da blir det naturlig å spørre, hvorfor deltar ikke innvandrere som har bodd i Norge og i gården i 10 - 15 år? Er det fordi de ikke har kunnskap om hvilke muligheter de har for innflytelse og medvirkning i egen gård eller har interesse av det nære bomiljø, er det fordi styrearbeid oppleves som en kjedelig plikt uten særlig belønning eller er det fordi de norske er skeptiske

til om innvandrerne kan yte en god innsats? Eller er det praktiske årsaker, f.eks. at de ikke har tid fordi de jobber skift, har mange barn i småbarnsalder eller er opptatt med f.eks. norskkurs på kveldstid? Eller kan det også være mer generelle holdninger, f.eks. at nordmenn tar sitt eget livssyn, eller "world view" for gitt. Det merkes ganske fort av folk som kommer utenfra.

" En forutsetning for å snakke med styret og delta er at styret har respekt. Det har de her." (pakistansk beboer)

I "Brostein" er det altså ikke mangelen på respekt som er årsaken til at få innvandrere engasjerer seg. For å kunne samhandle er respekten viktig begge veier. Tidligere hadde f.eks. ikke innvandrerne i gården kjennskap til de norske høytidene. Det såret særlig de eldre norske beboerne at de hang ut klesvask på julaften og på søndager. Samtidig overså de norske beboerne at innvandrerne hadde sine egne høytider. Dette har endret seg nå. Men, eksemplet viser at ønsker man at det skal tas hensyn, må det informeres på en måte som mottakerne av informasjonen forstår og kan handle på bakgrunn av. Man kan ikke forvente at "de andre" skal kunne gjette seg til hva de forskjellige gruppene opplever som viktig å ivareta og respektere i bomiljøet.

En uuttalt utfordring for "Brostein" borettslag har vært å bygge bro mellom de ulike gruppene i gården. Jeg sier uuttalt fordi det kanskje aldri har stått på den offisielle dagsorden i gården. Imidlertid har det vært en forventning, iallefall fra endel av de norske, at man må finne frem til noen aksepterte regler og normer for hvordan man kan bo sammen så tett uten at det skal bli for mange konflikter. På mange måter har borettslaget hatt i oppgave å skape en ny praksis for aksepterte adferdsnormer som kan regulere forholdet mellom beboere med helt ulike erfaringer fra organisering av hverdagslivet. Gjengangeren i "Brostein" er som mange andre steder, ulikt syn på trappevask, søppel og hygiene. Fordi det er lite å gjøre med manglende trappevask, er det akseptert at trapper ikke vaskes. Det "norske" synet har gitt tapt.

"Når ingen andre vasker trappa så orker ikke jeg heller. Før gjorde vi mer i gården. Nå går alle inn til seg selv og lukker døra." (norsk kvinne)

En annen norsk kvinne som er svært positiv til å bo i et flerkulturelt bomiljø uttaler:
" Hygiene og renslighet må vi få bukt med. Ellers blir det et rottereir her. "

3.4 Oppsummering

Uttalelsene kan tyde på at borettslaget er inne i en kritisk fase. Det blir viktig å finne frem til måter å håndtere bruk og vedlikehold av fellesområdene på slik at det ikke bidrar til at flere norske beboere er på gjennomreise i gården. Bomiljøet bør oppleves som attraktivt både for norske og innvandrere. Det kan være en inspirasjon til å ønske å ta vare på og videreutvikle det. Spørsmålet er om det er rimelig å forvente at flere beboere i "Brostein" begynner å bry seg positivt med sine nære omgivelser. Er det f.eks. slik at for noen

3 "Brostein"

innvandrergupper så er omsorgsfølelsen i hovedsak knyttet til storfamilien⁶, uavhengig av hvor den befinner seg, og at omsorgen for det nære bomiljø blir mindre relevant?

De norske som er intervjuet var alle i utgangspunktet positive til å bo i et flerkulturelt miljø. Det at ting ikke fungerer eller fungerer dårlig fører imidlertid til at noen trekker seg tilbake. Det blir for mye og for nært. Istedenfor å utvikle møter mellom gruppene, slik som f.eks. sommerfester, sosiale arrangement osv., blir det til at folk trekker seg tilbake.

Det kan virke som det mangler "sosiale rom" på tvers av gruppene i "Brostein borettslag." Endel av innvandrerne mangler tilgang på norske "sosiale rom" hvor de kan lære det de trenger å lære for å bli bedre inn i det norske samfunnet. De norske mangler tilgang på "sosiale rom" hvor det er innvandrere slik at vi også kan lære av dem. Kriteriet for å bli invitert med er å kjenne til spillereglene. Det kan se ut til at utfordringen er det første steget over i fremmed land.

Det er også et annet forhold som kan påvirke at det er vanskelig å få beboerne til å engasjere seg i gården. Det er at mange ønsker seg vekk. Norske beboere ønsker bedre boligstandard og vil flytte når de får råd til det. Flere av innvandrerne lengter hjem og vurderer løpende å flytte selv om de har bodd lenge i Norge, har fått norsk statsborgerskap og gradvis får røtter her.

⁶Med storfamilie menes her kjernefamilien og ofte besteforeldre og onkler og tanter med deres barn. I noen miljøer inngår også mennesker som er oppvokst på samme sted i den gruppen som man føler og tar medansvar for.

4 "Rosa" borettslag i sentrum vest

"Rosa" borettslag er en leiegård i sentrum i Oslo vest. Gården består av en forgård og en bakgård. Gården ble kjøpt av SIFBO for rehabilitering og omdanning til borettslag og sto ferdig på begynnelsen av 80-tallet. Gården ligger ikke i et utpreget innvandrersrøk og andelen innvandrere er høyere i gården enn i strøket rundt. Gården ligger til en travel gate med mye trafikk. Da SIFBO fikk hånd om gården var det ikke mange nye innvandrershushold som flyttet inn. Det ble imidlertid foretatt en intern omfordeling av leilighetene både for norske beboere og innvandrere. I tillegg ble det åpnet for noe familieinnflytting i ledige leiligheter. Idag er det en innvandrerfamilie som disponerer flere leiligheter i gården. Gården har 42 leiligheter og 12 av disse, eller en knapp 1/3, eies av innvandrere.

I "Rosa" borettslag bor det mennesker fra Marokko, Chile, India, Pakistan, Tyrkia, Kambodsja og Estland. Storfamilien er fra Pakistan.

Det er intervjuet fire personer i "Rosa" borettslag. Alle sammen er med i styret. De tre norske styremedlemmene ble intervjuet samtidig mens den ene innvandreren, som er fra Chile, ble intervjuet for seg. Bakgrunnen for dette var at begge parter skulle få uttale seg fritt.

4.1 Styrets holdninger til det flerkulturelle miljøet i "Rosa"

Fordi det bare er intervjuet en innvandrere i dette borettslaget, vil beskrivelsen og analysen være fokusert på de norske styremedlemmenes holdninger og erfaringer med å bo i et flerkulturelt borettslag.

I "Rosa" borettslag kan det virke som det er gått seg til og blitt normalt at det bor mennesker med ulik kulturbakgrunn. Det betyr ikke at det er uproblematisk, men det fungerer i det daglige og blir ikke gjort så stort nummer av. Gården er en typisk arbeider/middelklasse gård. Beboernes egne inntrykk er at de norske og innvandrerne har omtrent samme status i gården. De lever imidlertid ulike liv. Her spiller kultur og tradisjon inn. Mens de som kommer fra f.eks. Pakistan er opptatt av å ta vare på egne verdier, oppleves mennesker fra Sør-Amerika og Marokko som mer åpne av de norske styremedlemmene. Noen merkes ikke som innvandrere i det hele tatt, kanskje fordi de ikke gjør noe som de norske beboerne reagerer negativt på.

Særlig storfamilien i gården oppleves som tradisjonell. Familien har etablert seg i gården og blir dominerende i forhold til det sosiale livet. Det som merkes av de norske beboerne og som det reageres negativt på, er særlig kvinnenens kår. Flere av dem som har bodd lenge i Norge har ikke lært norsk. Når jentene kommer i puberteten får de ikke lenger lov å gå ut osv. Ektefeller blir hentet fra hjemlandet. Dette er ikke noe som naboer egentlig har så mye med, men som det reageres på fordi man har det så nært og blir kjent med naboens liv gjennom flere års tett naboskap. Årsaken til reaksjonene er at det bryter med egne oppfatninger av hva som er rett og galt. Hvordan man oppfatter innvandrerne i sin nærhet, vil ha betydning for hvordan man opplever å bo i et bomiljø med mennesker med annen

kulturbakgrunn enn en selv. På mange måter setter det ens egne holdninger på praktisk prøve hver dag.

"Jeg tenker mer over det "flerkulturelle" når jeg har det så tett inn på. Det vekker mange følelser. Skal vi f.eks. godta at de undertrykker kvinnene sine? Jeg mener nei."

(styremedlem 1)

"Det var mye lettere å være tolerant før vi fikk det så tett på kroppen. Det er stor forskjell på det tenkende menneske og å komme trøtt hjem fra jobben." (styremedlem 1)

Det at det har blitt naturlig at bomiljøet har blitt flerkulturelt betyr minst to ting. Skepsisen fra de norske beboerne er borte, det er ikke lenger noe spesielt å ha naboer med annen kulturell bakgrunn. På den annen side har innvandrerne nå bodd så lenge i gården at det forventes at de følger spillereglene for sosial adferd. Den positive toleransen er sårbar og kan snu i motsatt retning. Selv om de norske beboerne har blitt vant til å ha innvandrere som naboer, fortelles det at det fortsatt er slik at det er vanskelig å skille person og sak når det gjelder innvandrere og negative hendelser.

"Hvis det f.eks. er noen innvandrere som søpler til, så slutter vi lett at alle utlendinger er slik. Hvis noen gjør noe positivt, blir dette derimot knyttet til personen og ikke til utlendingene som gruppe."

Det forventes også at de som skal bo i landet lærer norsk. Dette gjelder spesielt kvinner som er hjemmeværende. Det oppleves som frustrerende at beboere som skal bo i samme gård over lang tid, ikke kan kommunisere med felles språk. Første steg for å skape kontakt og forståelse for de ulike måtene å leve på, er imidlertid at beboerne er motivert for å ha kontakt med hverandre.

"Jeg blir veldig provosert av at de ikke snakker norsk. Jeg aksepterer ikke at det er kulturen. Det skaper rasisme." (styremedlem 1)

Eksemplene viser at presumptivt tolerante norske beboere som har ønsket det flerkulturelle miljøet velkomment, settes på en praktisk prøve i dagliglivet som de ikke vet hvordan de skal takle. For enkeltpersonene er det et dilemma. De hadde ikke forventet slike reaksjoner hos seg selv, de trodde de ville mestre og oppleve det positivt å leve i et flerkulturelt bomiljø. Det er vanskelig å finne gode måter å ta opp vanskelige situasjoner med dem det gjelder. Det er uklart hvem som er i posisjon til å ta opp slike spørsmål lokalt på en måte som kan fremme en god dialog. Det å skape gode flerkulturelle bomiljø dreier seg på mange måter om å utvikle forståelse, åpenhet og relasjoner mellom grupper med ulik bakgrunn og forskjellig livsstil.

Innvandrere er selv opptatt av å ta sin del av ansvaret for å få til et godt miljø.

"Vi må passe på å vise det gode vi har. Å smile er viktig her og å hilse. Små positive ting skaper kommunikasjon. Det tar f.eks. ett minutt å hilse på et eldre ektepar. På den måten får jeg dem som venner i stedet for uvenner." (chilensk mann og styremedlem)

I den offentlige debatten om boligmarked og omsetning, har det fra tid til annet kommet påstander om at innvandrere i nabolaget senker boligprisene. "Rosa" borettslag er det eneste

av de fire områdene som denne undersøkelsen omfatter, hvor noen trodde at det flerkulturelle miljøet bidro til å senke prisene.

"Folk snur når de lukter utenlandsk mat i oppgangen. Jeg er usikker på om folk er så veldig begeistret for det fargerike fellesskapet." (styremedlem1)

Dersom det er riktig at det er slik her og ikke i de andre områdene, kan det forklares med at gården ligger i Oslo vest. De som vurderer å kjøpe bolig der har kanskje ikke tatt med i sine vurderinger at det kan bo innvandrere i gården. I Oslo øst derimot, er det langt mer vanlig at det bor innvandrere, både i gode og dårlige strøk.

Barnemiljøet

Det fremheves at det er et godt barnemiljø i gården, barna er veltilpassede og leker sammen. De barna som er vokst opp i gården snakker norsk og kjenner de norske "spillereglene". Barn med innvandrerbakgrunn er selv opptatt av å lære hverandre norsk. Noen av ungdommene har tatt videregående skole. I den tiden gården har vært borettslag, har det aldri vært mer enn 1 - 2 norske barn samtidig i gården.

"Det er ikke så mange barn her i det hele tatt, heller ikke så mange utlendinger." (chilensk styremedlem)

4.2 Uformell kontakt mellom beboerne i "Rosa" borettslag

Borettslaget har en sosial institusjon i gården, gamle fru Jensen. Hun har i årtier vært et kontaktpunkt som har sittet ute i gården og hatt tid til å slå av noen ord med alle. Sannsynligvis har hun bidratt til at det er en lett tone mellom beboerne når de møtes på gårdsplassen eller i oppgangen. Om sommeren sitter mange ute og den trange gårdsplassen "tvinger" folk til å snakke sammen. Gårdsplassen er så trang at den ikke inviterer til en ensom stund på benken. Dersom sitteplassene er opptatt av en av den pakistanske storfamilien, oppleves det derimot som vanskelig å slå seg ned. Det blir som å bryte seg inn i en enhet som man ikke er en del av, sa en av styremedlemmene.

På den årlige vårdugnaden er ungene ivrige deltakere. For dem er det en stor opplevelse å få gjøre noe sammen med de voksne og delta på fest etterpå. Styret opplever ellers at det er forskjell på de ulike innvandrergruppens engasjement i dugnadene. Chilenere og marokkanere er lette å mobilisere til dugnad. Selv om noen av innvandrerkvinnene ikke deltar i selve dugnaden, stiller de opp med kaker til festen.

"Festen etter dugnaden gikk bra. Det var flere utlendinger enn nordmenn. Helt topp!" (chilensk styremedlem)

På den norske siden oppleves det imidlertid som irriterende at innvandrerkvinnene ikke er med og jobber, da mange av dem er storforbrukere av fellesarealene, slik som f.eks. vaskeriet. Da dette ble forsøkt tatt opp med kvinnene under dugnaden, førte det til at deres menn reagerte kraftig negativt. Dette er kanskje et eksempel på utslag av solidariteten med den egne storfamilien. De egne skal beskyttes. Det kan også ha med respekt å gjøre. Å bli

4 "Rosa"

påtalte direkte, i andres påhør på en dugnad, kan oppleves som nedverdiggende og irrettesettende. Å bevare respekten er viktig for mange.

Nabokontakt

Alle i styret opplever at det er et rimelig godt naboskap i gården. Det oppleves som trygt å vite hvem de nærmeste naboene er. Sosial kontakt med naboen er viktig for å kunne bytte tjenester, slik som f.eks. å ta inn avisen for hverandre. Slik kontakt skjer også på tvers av kulturgrensene. Når en reiser på ferie får naboen f.eks. nøkkel og passer katten. Det tyder på at det er stor tillit mellom beboerne, selv om det ikke er utviklet vennskap. Ingen av de intervjuede ga uttrykk for at de hadde behov for å utvikle vennsksapsrelasjoner i gården.

Noen innvandrere er kanskje mer åpne for kontakt med naboer, eller kanskje mindre redde for hva slik kontakt kan føre med seg av forpliktelser. Det kan også hende at de setter stor pris på at norske tar kontakt.

"Da jeg ringte på hos marokkanerne under, inviterte kona meg inn for å se på kjolene hennes." (styremedlem 1)

Chileneren som er med i styret har utvidet nabokontakten til å omfatte mer enn bare å hilse og småprate. I hans repertoar inngår også kaffebesøk og hjelp til noen eldre naboer. Han var selv opptatt av å tilby sin hjelp. I praksis omfattet det enkle og lite tidkrevende oppgaver, som f.eks. å skifte lyspærer. Egen holdning til naboer vil ha betydning for hvordan kontakten utvikles. I dette tilfellet formidlet vedkommende sitt inntrykk av naboene ikke som en byrde, men som noe normalt som man selv kunne ha glede av. Oppgaven var å finne frem til en passende omgangsform.

4.3 Innvandrernes formelle deltakelse i borettslaget "Rosa"

"Det er første gang i mitt liv at jeg er med i et styre. Alt er nytt og spennende. Jeg observerer og ser hvordan ting fungerer. Jeg får lære mye om borettslag og det norske samfunnet. Jeg liker å gå på styremøtene. Jeg er med for å bli kjent med bomiljøet og det norske samfunnet." (chilensk styremedlem)

Uttalelsen viser at innvandrere kan ha glede av å delta i borettslagsstyret dersom de selv er interessert. På mange måter kan deltakelse i styret fungere som et legitimt "sosialt rom" for innføring i det norske samfunnet. Selv om de ikke deltar aktivt fra første stund, er det en anledning til å lære hvordan borettslagssystemet virker. Om norske beboere opplever at det ikke er noen vits å ha med innvandrere fordi de ikke gjør noe, viser denne uttalelsen at det for innvandrerne kan være et trinn inn i samfunnet. Utfordringen er å få både norske beboere og innvandrere til å forstå at å delta i lokalt styre og stell kan være en praktisk arena for kommunikasjon på tvers av kulturer. Der kan man langsomt lære hverandre å kjenne gjennom praktisk arbeid i styret. For innvandrere kan det bety en praktisk innføring i hvordan demokrati kan utøves i et bomiljø.

"Jeg ble med av idealisme, jeg hadde interesse av å være med der avgjørelsene tas." (styremedlem 2)

Borettslagsarbeid er ikke bare pliktarbeid. Det gir også muligheter til å påvirke det nære miljøet. Det fattes beslutninger som har betydning for beboernes hverdagsliv. Allikevel er det vanskelig å få folk til å delta. Selv om den chilenske beboeren ser nytten av å engasjere seg, opplever han det som vanskelig å få flere innvandrere med. Å gå på f.eks. generalforsamlinger prioriteres lavt.

" Før å gå på generalforsamling skal det f.eks. lite til av andre tilbud før vi lar være å gå. Selv om vi gikk rundt på alle dørene, var det bare 14 som til slutt møtte opp. Jeg synes det er viktig å gå for å kunne si hva jeg tror og mener" (chilener)

"Som flyktning fra et land med bl.a. mye korrupsjon, har jeg behov for litt "A4" i hverdagen. Jeg opplever at reglene er bra, firkanta og at de fungerer." (chilener)

Styrets vurdering av eget ansvar for utvikling av det flerkulturelle bomiljøet

Styrearbeid i borettslag drives av frivillige i deres fri tid. Det kan derfor være vanskelig å få tid til oppgaver utover det pålagte arbeidet. Et spørsmål som møter styrer i flerkulturelle borettslag er hva de kan gjøre for å legge til rette for innvandrerne i borettslaget. Styret i "Rosa" borettslag synes ikke det er styrets oppgave å tilrettelegge for et godt flerkulturelt miljø. De opplever ikke at de kan stilles til ansvar for at det tilfeldigvis var deres gård som ble kjøpt opp for å skaffe boliger til innvandrere. Det er for dårlig flyktningepolitikk hvis myndighetene slipper taket med en gang de har skaffet boliger til flyktninger og innvandrere. Fordi det var SIFBO som hadde ansvaret for å tildele leiligheter i gården og opprette borettslag, skulle selskapet også fulgt bedre opp og hjulpet til med den praktiske integreringen.

"F.eks. burde SIFBO informert om at vi ikke slår barn i Norge. Det er ikke et borettslags ansvar. SIFBO burde ha skaffet oversettelser. Det kan ikke være styrets ansvar å drive med tilrettelegging for innvandrere. Medmenneskelighet er derimot noe annet. Den gjelder for alle."

Styrearbeidet tar så mye tid at det ikke blir overskudd til å arbeide mer sosialt. Det påpekes at dersom styret skulle hatt større ansvar for det sosiale livet i gården og f.eks. tilrettelagt bedre for noen av innvandrerne i gården, så måtte styrearbeid vært mer å sidestille med annet arbeid. Noe gjøres allerede, f.eks. som å ta hensyn til ramadan.⁷ Styremedlemmene stiller også opp som medmennesker og ordner med lege eller annet som deres innvandrernaboer kan ha behov for. Dette ser de imidlertid ikke som en del av styrets ansvar. Det er et personlig ansvar uavhengig av om man er med i styret eller ikke.

"Jeg prøver å være ærlig. Hvis vi skulle ha lagt mer til rette i borettslagets regi, så måtte vi hatt utdanning for det og bedre tid. Borettslagsarbeid måtte vært noe annet og bedre betalt." (styremedlem 1)

Dette peker på et dilemma i nærmiljøsammenheng. Fra det offentliges side satses det på at mye av det sosiale, forebyggende arbeidet må foregå der folk bor. På den annen side er det et spørsmål om det finnes lokale "sosiale rom" for slik forebyggende virksomhet og om det finnes lokale aktører til å påta seg en slik oppgave. Det er også et spørsmål om noen er i

⁷Muslimsk faste i 29 eller 30 dager hver vår. Avsluttes med stor fest, id.

posisjon til å gå inn og forsøke å endre på konflikter eller vanskelige, fastlåste situasjoner. Enda vanskeligere blir det der det bor mennesker med helt ulik erfaring og livsstil tett på hverandre og som ikke skjønner hverandres sosiale koder og signaler. På den annen side dreier det seg kanskje først og fremst om medmenneskelighet. I allefall der utfordringene ikke er for store i omfang. I "Rosa" borettslag er det f.eks. ikke så veldig mange innvandrere⁸ som oppfører seg slik at det irriterer de andre beboerne. Spørsmålet lokalt blir da om irritasjonene er til å leve med eller om miljøet vil "tjene på" å bruke litt tid på å forsøke å få forståelse for de felles spillereglene. Det er også et spørsmål om ikke tilstedeværelsen av innvandrere i bomiljøene, vil kreve at den vanlige beboer viser litt mer aktiv tilnærming til sitt nabolag. Det betyr ikke at man må redusere distansen, men at det må utvikles tydeligere kommunikasjon mellom beboerne om hvilke spilleregler som skal gjelde.

"Det er det praktiske som er vanskelig. Det er mye verre som styremedlem enn som vanlig beboer. Som styremedlem må du ta stilling. " (styremedlem 1)

"Det går bra hvis vi følger reglene. Vi må ikke glemme at vi er et borettslag. Vi må ta hensyn." (chilener)

4.4 Oppsummering

Sett litt på avstand fungerer forholdet mellom nordmenn og innvandrere i "Rosa" borettslag rimelig bra. For at det skal fortsette å gå bra må imidlertid alle parter delta i det praktiske livet som angår fellesskapet. Det er bare gjennom den vedvarende praktisering at normene og spillereglene utformes og holdes i hevd. Innvandrersandelen i "Rosa" borettslag er i underkant av 1/3 og representerer flere ulike kulturer. Det betyr at den norske bokulturen vil overleve konkurransen fra de andre bokulturene som beboerne har brakt med seg. Det vil være det norske språket og den norske bokulturen som binder de ulike gruppene sammen. Med et aktivt og levende bomiljø er det imidlertid grunn til å anta at miljøet og bokulturen vil farges av de som bor i og bruker gården.

⁸Undersøkelsen er fokusert på innvandrere i bomiljø, derfor er de trukket frem her. Det er selvsagt like vanskelig for et borettslag å ha norske beboere som irriterer de andre med sin adferd.

5 "Glitre" borettslag i Oslo øst

"Glitre" borettslag ligger i utkanten av Oslo øst, på grensen til marka. Borettslaget ligger attraktivt til i fint terreng og består av småhus rundt tun. Det er 196 boliger i borettslaget og det er rundt 10 boliger i hvert tun. Hver bolig har en liten hageflekk på hver side av huset. Midt i tunet er det et fellesområde med bl.a. lekemuligheter for barn. Borettslaget har også et grendehus med vaskeri. Både grendehuset og vaskeriet brukes til barnehage slik at beboerne har få muligheter til å bruke huset selv. Bare 8 av barna fra borettslaget har fått plass i barnehagen. Ved innflytting i 1985-86 var det i underkant av 50 % innvandrerhushold. Idag er andelen andelseiere av utenlandsk opprinnelse redusert til 32 %. Det sies at innvandrerne flytter ut på grunn av høye bokostnader. Mange flytter til sentrum. Det er få svarte innvandrere som flytter inn i borettslaget når det blir ledige leiligheter. Det bor rundt 30 ulike nasjonalitetsgrupper i borettslaget. Andelen innvandrerhushold i hvert tun varierer. Det samme gjør variasjonen mellom nasjonalitetsgruppene. Noen steder er det få norske, andre steder mange. I noen tun dominerer en nasjonalitetsgruppe ved siden av de norske, i andre er det stor variasjon og få av hver gruppe.

Det var ingen juridiske andeler i borettslaget ved innflytting, noe som betyr at alle innvandrerhusholdene selv var andelseiere. Formelt sett lå det godt til rette for å skape et bomiljø med likeverdige forhold mellom innvandrere og norske beboere.

Det er intervjuet tre beboere i "Glitre" borettslag, to mannlige innvandrere og en norsk kvinne. Alle tre er eller har vært medlem i styret i borettslaget.

5.1 Beboernes holdninger til det flerkulturelle bomiljøet i "Glitre"

De tre som er intervjuet i "Glitre" borettslag representerer tildels ulike syn på hvordan man kan få til et flerkulturelt bomiljø. De ulike synspunktene kan bidra til å utdype hvor vanskelig prosessen frem mot et flerkulturelt samfunn kan være, når ansvaret overlates til beboerne selv uten noen form for støtteapparat. Alle de tre intervjuede er positive til å skape et flerkulturelt bomiljø, men de har ulike måter å nærme seg problemstillingen på. Egne erfaringer i dagliglivet har over tid påvirket de tildels idealistiske holdningene som var mer fremtredende ved innflytting.

"Jeg opplever det som veldig givende at mennesker med helt ulik bakgrunn bor i samme område. Vi kan f.eks. lære om familiesamhold og hvordan man tar vare på hverandre i de ulike kulturene. Vi blir mer tolerante samtidig som vi skjermer oss. Problemet er at det som står i avisene om innvandrere også påvirker oss som bor her. Men, redselen for det ukjente blir mindre når vi bor i samme område." (pakistansk mann)

"Jeg flyttet inn fordi jeg var positiv til det flerkulturelle. Nå er jeg blitt mer desillusjonert." (norsk kvinne)

Mennesker med ulik bakgrunn flyttet inn i "Glitre". Noen så kanskje frem til å skulle få være med på å bygge opp et lite flerkulturelt samfunn. Området ble ferdigstilt i den perioden det

ble fokusert mye på "fargerike fellesskap", noe som antakelig har påvirket holdningene til endel av beboerne. I ettertid har det vist seg at prosessen var vanskelig. Hvordan beboerne sammen skulle skape et norsk, og samtidig flerkulturelt borettslag, fantes det ikke retningslinjer for. Det de hadde å holde seg til var borettslagsloven og husordensreglene. Der var det lite veiledning i hvordan man går frem for å bygge opp et nytt borettslag når beboerne har ulik kulturbakgrunn, ulike livsstiler, varierende kjennskap til borettslag som boform og i noen tilfelle manglet felles språk. De fleste innvandrere i området har allikevel glidd inn i miljøet og tilpasset seg denne norske måten å bo på. De som ikke har glidd inn er især dem som ikke behersker norsk, har liten eller ingen utdanning og som er usikre på eller ikke har kontakter inn i det norske samfunnet. Uten kontaktpunkter og tradisjon for å søke ut, vil tradisjoner og levesett fra eget land lett bli ført videre i Norge. Dette vekker ofte negative reaksjoner hos de norske beboerne.

"Det har vært mange beskyldninger mot utlendingene. F.eks. hvorfor hilser ikke damene. Men, jeg tror det tar lang tid å endre holdninger og innstillinger. Endel av kvinnene var nyankomne til Norge da de flyttet inn her. Dette var en helt annen verden enn hva de kjente til. Det oppstod usikkerhet og forvirring. Hvordan skulle de reagere på ting? Å klargjøre hvor man er tar lang tid." (pakistansk mann)

"Ulikhetene går ikke på kultur, men på sosial status. Jeg har kontakt med andre som jeg har utdanningsmessig og sosial nærhet med. Jeg har ikke kontakt med mine tyrkiske naboer som er analfabeter." (tyrkisk mann)

De tre som er intervjuet har inntrykk av at beboerne i området har omtrent samme sosiale status. Det er imidlertid noen innvandrere som har liten eller ingen utdanning og ikke snakker eller skriver norsk. Det kan virke som det er flere innvandrere enn norske beboere i borettslaget som er arbeidsledige, noe som gir seg utslag i husleierestanser. Ifølge utsagn om at innvandrere flytter ut pga. høye bokostnader og at de norske blir boende, kan det tyde på at de norske beboerne har en noe bedre privat økonomi enn innvandrerne. Dersom utsagnet til den tyrkiske beboeren er riktig, skulle det tyde på at innvandrerbeboere med liten utdanning og dårlige norskkunnskaper lett faller utenfor det norske sosiale miljøet. De blir istedet henvist til seg selv og eget initiativ for å delta i det norske samfunnet.

For innvandrere uten kontaktpunkter i det norske samfunnet kan tilpasningsprosessen bli lang og full av misforståelser dersom alt skal læres ved hjelp av egne erfaringer. Dersom de ikke har noen i sin nærhet som kan forklare hvorfor det de gjorde i beste mening gikk galt, vil det være nesten umulig å lære den norske væremåten godt nok til at de kan fungere tilfredsstillende. Støtte og bistand underveis som kan forklare hva ting er, hvordan ting fungerer og hvorfor folk handler som de gjør kan bidra til å redusere misforståelser og løse innvandrerne raskere inn i det norske samfunnet, slik at de kan fungere her. Slik læring kan særlig være viktig for hjemmевærende kvinner som ofte har liten eller ingen kontakt med det norske sosiale miljø. Læring som legger vekt på å støtte den som lærer underveis i prosessen med å forklare hvorfor ting er som de er og hvilke konsekvenser det får om man ikke følger de vanlige adferdsnormene, kalles formidlingslæring.⁹ Gode naboer og venner

⁹Et prosjekt på Lakkegata skole er av denne karakter. Der læres pakistanske kvinner med liten eller ingen utdanning opp av andre kvinner med utdanning. Opplæringen går nettopp på å kunne fungere i det norske samfunnet. Det handler om hvordan man gjør ting, f.eks. å gå på posthuset, ta bussen, gå på helsestasjon osv. Opplæringen er koplet til språkopplæring. Fordi de læres opp av sine egne, er det lettere å spørre

kan ha en slik funksjon. Hvis man ikke er del av slike uformelle nettverk, må det organiseres på en annen måte, f.eks. med miljøarbeidere, tunkontakter, språkundervisning i nærmiljøet eller lignende ordninger.

Erfaringer fra bl.a. studentbyen viser at det går an å få til god kontakt mellom nordmenn og innvandrere. I studentbyene binder studiesituasjonen folk sammen. Kulturbakgrunn spiller mindre rolle for kontakten.

" På studentbyen var det åpent. Der banket folk på døra og inviterte på kaffe eller spurte om jeg ville lage mat. Der var det også lettere å si ting, jeg behøvde ikke å tenke ut på forhånd hva jeg skulle si, vi kunne snakke åpent ut. Noen av dem jeg bodde sammen med har jeg fortsatt kontakt med." (pakistansk mann)

Førsteintrykket i et nytt boligområde kan ha betydning for hvor aktivt en selv går ut for å bli kjent med nabolaget. På "Glitre" flyttet den pakistanske familien inn med noe av det tankegodset som SIFBO representerte. De hadde forestillinger om at de skulle flytte inn i et *flerkulturelt* boligområde hvor de var velkommen. Den opplevelsen de fikk da de flyttet inn, ga dem signaler om at det var ulike oppfatninger blant beboerne om hva dette var.

" Da vi flyttet inn kom en liten norsk gutt bort til oss og spurte om vi skulle flytte inn. Jeg svarte ja og at vi hadde kjøpt denne leiligheten. Den lille gutten sa at vi tok over alle leilighetene, og at vi heller kunne flytte inn til de andre pakistanerne. Da jeg spurte om ikke han heller kunne flytte inn dit, svarte han nei, de er jo så skitne!" (pakistansk mann)

Slike opplevelser kan lett føre til at man blir litt reservert overfor norske naboer. På tross av slike ubehageligheter er det imidlertid et ønske at man kan utvikle så mye kontakt at et minimum av fellesskap kan fungere i borettslaget. Uformell kontakt er en måte å utvikle forståelse for andre og gi egne bidrag til utforming av det som skal være felles. Hvis ikke er det lett å stenge seg inne. Når småbarnsmødre ikke kan kommunisere, kan dette oppleves som problematisk.

"Alt som har med bomiljø å gjøre går på å kunne bo i lag." (norsk kvinne)

For å kunne bo i lag og ta aktivt del i fellesskapet, må noen som er i posisjon lokalt gå foran for å skape forståelse og praksis for en slik lagfølelse. En av informantene opplever at de norske beboerne har et større ansvar enn innvandrerne for å få dette til. Nordmennene er i sitt eget land, de kjenner systemet og mulighetene i større grad enn innvandrerne. Dette gjør at maktbalansen mellom gruppene er ulik. De norske behersker i større grad det som innvandrerne skal læres opp i og tilpasses inn i. Innvandrerne opplever også at nordmenn generelt har mer utdanning enn innvandrerne. De innvandrerne som kommer fra lukkede landsbyer uten aviser og TV, har få forutsetninger for å kunne fungere på lik linje med nordmenn i Norge. De stiller med et enormt kunnskapshandikap i forhold til den norske virkeligheten som det vil ta tid å nøytralisere.

hvorfor ting er som de er og hva ting betyr. "Lærernes" og "elevenes" felles erfaringsbakgrunn fra Pakistan gjør også at lærerne kan *skjønne* hvorfor "elevene" spør om det de spør om.

"Norge er uheldig. Mange som kommer hit er folk med lav utdanning. De er ikke politisk bevisste og ikke utdannet. Konflikten går mellom analfabeter og nordmenn." (tyrkisk mann)

Holdninger til dem som er annerledes enn en selv blir styrket eller svekket av den konkrete adferden som observeres. Adferd som i en kultur blir oppfattet som helt normal og ukomplisert, kan virke støtende på andre slik at de trekker seg tilbake og ikke ønsker kontakt. Å slå barn er f.eks. noe de aller fleste nordmenn reagerer negativt på, i tillegg til at det er forbudt. I noen andre kulturer oppleves det som mer akseptert. For mange muslimer er det uakseptabelt at kvinner går med badetøy i hager og parker, slik som f.eks. norske kvinner gjør når det er varmt om sommeren. Når slik og lignende adferd opptrer i tette nabolag kan det lett bidra til at folk trekker seg tilbake og isolerer seg fra hverandre. For å lykkes med å skape gode flerkulturelle boligområder er imidlertid utfordringen å kunne leve med og akseptere ulike levesett, innenfor norsk lov- og regelverk. Uten løpende dialog kan ulikt levesett ellers lett føre til misforståelser og tilbaketrekking.

"Det er mye lettere å få til integrering når man møtes med en positiv nysgjerrighet. Vi innvandrere må ta initiativ til å møte det norske. Jeg opplevde at nordmenn var mer åpne og positive overfor innvandrere tidligere. De siste årene har det blitt mer negativt, det gjør det vanskeligere for oss å ta initiativ.

En annen betingelse for at innvandrere skal ønske å delta i det norske samfunnet er at redselen blir borte. Det må legges til rette for å skape samhold på tvers av gruppene. Dette er det ikke satsset nok på. Man må søke å finne frem til årsakene for at utlendinger ikke deltar og begynne å jobbe med det." (pakistansk mann)

Det sosiale miljøet påvirkes av mediabildet om innvandrere

De to innvandrerne som er intervjuet opplever at det kan være vanskelig å se miljøet i borettslaget adskilt fra mediabildet og den norske politikken overfor innvandrere. Man kan ikke regne med at et borettslag skal kunne klare det storsamfunnet ikke klarer. De politiske signalene og virkeligheten slik den oppleves av enkeltpersoner, stemmer ikke alltid overens.

"I Norge sier man at mennesker skal respekteres som de er, likeverdige. Det fikk jeg høre da jeg kom hit for 18 år siden. Jeg begynte å tro på det. Det jeg har opplevd har gjort meg skuffet. Det påvirker også hvordan jeg oppfører meg i bomiljøet. Jeg har mindre engasjement nå." (pakistansk mann)

"Integreringspolitikken må være helhetlig og generell. Alle barn må f.eks. få plass i barnehagen, både norske og utenlandske. Jeg tror heller ikke på særtiltak for innvandrere. De skiller mer enn de integrerer. Men skal de innvandrerbarna som vokser opp idag unngå å bli en ny generasjon tapere, må de inn i barnehager og skoler. Borettslaget som sådan kan gjøre lite hvis ikke storsamfunnet følger opp. Det må henge sammen." (tyrkisk mann)

Barnemiljøet

Både for barn og voksne fungerer det sosiale miljøet forskjellig i de ulike tunene. Det som kommer frem her er bare noen enkelte inntrykk. I det ene tunet sies det at de pakistanske

barna leker for seg, mens de andre leker sammen. De går ikke i barnehage og kan ikke norsk. I det siste har en liten tyrkisk gutt begynt å leke med de minste pakistanske barna. Det er konflikter mellom barna om lekeapparatene og den ulike oppdragelsen og mangelen på kontakt mellom mødrene, spiller også inn på forholdet barna imellom.

I den tyrkiske familien oppleves barnehverdagen annerledes. Datteren på tre år har plass i barnehage. Hun lærer norsk, tyrkisk og forstår noe kurdisk. Hun er på vei inn i det norske samfunnet.

"Dersom innvandrerbarna ikke skal bli en ny generasjon tapere må vi tenke langsiktig. De må inn i det norske samfunnet. Særlig for de barna som har foreldre som er analfabeter, er dette en kjempeoppgave. Dette er en oppgave for storsamfunnet, så kan borettslaget støtte opp. Men et borettslag kan ikke ha ansvar for å integrere innvandrere dersom ikke det er et ledd i en helhetlig politikk." (tyrkisk mann)

5.2 Uformell kontakt mellom beboerne i "Glitre"

Glitre borettslag er bygd rundt små tun. Fysisk er det lagt til rette for at beboerne skal kunne vite hvem naboene er. Det er god oversikt og tunene er organisert slik at man ofte møter naboen. Det er vanskelig å være helt anonym. De tre som er intervjuet er stort sett fornøyd med denne tettheten, men det gjør det vanskelig å trekke seg unna uten at det blir lagt merke til. Den fysiske tettheten gir sterke signaler om at her skal det være hyggelig, slik at uoverensstemmelser mellom naboer kanskje kan oppleves som mer ubehagelig her enn i områder hvor man ikke støter så lett på hverandre. Fra beboerhold kommer det frem at i så små tun hvor man blir så avhengig av hverandre på godt og vondt, blir det viktig å styre tildelingen til de enkelte tunene. For å oppnå et godt flerkulturelt miljø i hvert tun bør man f.eks. være oppmerksom på andel norske i hvert tun og fordelingen av innvandrergруппene. Skal f.eks. innvandrerbarna lære å snakke norsk i sitt nærmiljø, bør det være andre norske barn der å leke med.

Tunkontakt som bindeledd og innfallsport til den norske måten å bo på

Da "Glitre" borettslag var nytt ble det satset på tunkontakter for å lette oppbyggingen av et godt sosialt miljø, på tvers av kulturene. Tunkontaktene kunne også fungere som en uformell port inn i borettslagssystemet.

"Tunkontakten (norsk) var behjelpelig overfor alle. Han var veldig positiv og fungerte særlig godt overfor kvinner og barn. Positiv tunkontakt kan fort skape et godt miljø. Jeg tror det er viktigere med en slik nær kontakt enn med styret for å få miljøet til å fungere." (pakistansk mann)

Tunkontaktene var personer det var legitimt å ta kontakt med. Det blir annerledes enn en nabo som en ofte ikke vil bry eller som man er usikker på hvordan vil reagere. Tunkontaktens rolle var mer å være formidler av ulike syn og ta initiativ til en ukomplisert omgangsform naboer imellom. Slike kontakter kan på mange måter fungere som "sosiale rom" for innvandrere som ikke er kjent med den norske væremåten. Ved hjelp av tunkontakten kan de få anledning til å lære noe av det de trenger for å kunne fungere i et organisert bomiljø. Med å fungere menes her å kunne ha en viss positiv dialog med

omgivelsene slik at fellesskapet oppleves som tilfredsstillende for dem som bor der. Der tunkontakten var en innvandrer, ga det de norske anledning til å bli kjent med og normalisere kontakt med ikke norske beboere.

Nabokontakt

Kontakten naboene imellom varierer. Den pakistanske familien omgås bare andre pakistanere i borettslaget, i tillegg til en tyrkisk familie som er nabo. Den intervjuete tyrkeren omgås for det meste norske, og det gjør også den norske kvinnen. Fordi norsk er fellesspråket for innvandrerne hevdes det at det blir dobbelt vanskelig å omgås andre språkgrupper som ikke snakker godt norsk. Erfaringene er imidlertid at når de prøver så oppleves det som positivt. Dugnadene og tunfestene har fått en tilleggsfunksjon, de blir også språkmøter mellom gruppene.

Men ikke alle deltar på de felles festene. Pakistaneren gir uttrykk for usikkerhet for å delta på f.eks. grillfester. De opplever ikke å være invitert og de er redde for at det bare serveres svinekjøtt. P.g.a. tidligere klager på lukt fra deres egen matlaging, er de usikre på hvordan de norske vil reagere hvis de tar med mat selv. Også fra andre områder er vi kjent med at innvandrere ikke opplever å være invitert med et oppslag ved postkassene om fest i borettslaget. Erfaringer taler for at mange må inviteres direkte første gang. Mange er også ukjente med at det på slike fester er vanlig at gjestene har med seg maten selv. Det strider imot gjestfriheten en kan møte hos mange av innvandrergruppene.

Erfaringene fra den pakistanske familiens omgang med den tyrkiske familien viser at det går an å ha kontakt og kommunisere selv om de ikke snakker felles språk. Her er det de hjemmeværende kvinnene som omgås. Begge to snakker lite norsk. Istedet for å snakke viser de i praktisk adferd at de setter pris på hverandre. F.eks. ved at de baker kaker, eller lager god mat som de gir til hverandre når det er noe spesielt, som på nasjonaldager.

Forventninger til naboskap - og hverdagslivets realiteter

Det er liten forskjell på forventninger til nabor forhold blant de tre intervjuede. Det oppleves som trygt å vite hvem naboene er og vite hva de står for. Det letter hverdagslivet å kunne vite at man kan låne småting, få litt hjelp osv. Hvor mye man skal involvere seg i naboer er det kanskje litt ulikt syn på. For en av innvandrerne som ble intervjuet var det et ideelt ønske å ha så mye kontakt med naboer at man kjente vedkommende som menneske og kunne følge med på de forandringene som skjer i et menneskes liv. For at man skal kunne ha en slik kontakt må det imidlertid være en ukomplisert og positiv åpenhet naboene imellom. Det var det ikke her, så nabokontakten var redusert til det nødvendige.

Omgangsformen beboerne imellom er preget av hvilke holdninger de har til naboskap og mennesker med ulik kulturbakgrunn. Fra norsk hold blir det opplevd som vanskelig å ha et lett og ukomplisert forhold til endel av innvandrerne i nabolaget, når det oppleves at man må tenke kjønn og alder på sine naboer. Med dette menes at den norske kvinnen f.eks. opplevde det som vanskelig å bli respektert i deler av innvandrer miljøet fordi hun var kvinne, så ung ut og satt i styret. Hun var også alenemor og yrkesaktiv. Slik hun opplevde det stemplet de henne som rasist for å redusere hennes innflytelse. Dette ble opplevd som

ydmykende av en som i utgangspunktet var positivt innstilt til å bo i et flerkulturelt miljø. Resultatet blir at hun trekker seg tilbake fra kontakt.

Inntrykket fra intervjuene er at beboernes omgang med hverandre i første omgang skjer innenfor det enkelte tun. I området ellers er det mer tilfeldig hilsing. En av informantene fremhevet at den tette omgangen med alle ikke er nødvendig. Folk må få lov til å være for seg selv hvis de ønsker det. I hans tun banker folk på dørene og tar en øl sammen. De som ikke behersker norsk og har lite utdanning faller imidlertid utenfor dette miljøet.

Den tyrkiske beboeren opplever at forholdet mellom nordmenn og innvandrere i "Glitre" er slik det har vært hele tiden mens han har bodd der. Noen er fornøyd og noen er misfornøyd. Nordmenn har for lite kunnskap om innvandrere og innvandrere har for lite kunnskap om norske forhold, både i borettslaget og ellers i samfunnet. For bomiljøet blir spørsmålet om noen føler ansvar for å bedre kommunikasjonen mellom beboerne. Og, hvis noen føler et slikt ansvar, hvordan kan man gå frem for å få det til?

Sett i relasjon til de "løse bånd" betydning, kan det virke som det især er bindeleddet mellom innvandrergruppene som ikke behersker norsk og de andre som er vanskelig i "Glitre". Dette merkes godt blant småbarnsmødre. For dem som tar hovedansvar for barneoppdragelsen, kan det f.eks. være behov for å kommunisere med de andre mødrene i nabolaget om barna. Kløften mellom gruppene forsterkes når mødrene ikke har et felles språk, samtidig som de har lite kunnskap om hverandres måter å organisere hverdagslivet på og oppdra barna. Etter at ordningen med tunkontakter ble nedlagt, er det ingen som fungerer som et uformelt bindeledd mellom gruppene. Det blir opp til enkeltindividene eller styret å få til dialog. Dersom man ikke lykkes med å få til en dialog på tvers her, kan misforståelsene og uoverensstemmelsene mellom gruppene øke og gi grobunn for ytterligere konflikter. Det vil også ha betydning for trivselen.

"Det er behov for en miljøarbeider her. Det er absolutt behov for nye tiltak for å få til kontakt på tvers av miljøene. Det må nye koster til som har tillit i de ulike miljøene."
(norsk kvinne)

5.3 Innvandrernes formelle deltakelse i borettslaget "Glitre"

Beboerne i "Glitre" flyttet inn i et nytt boligområde og et nytt borettslag som de sammen skulle gi liv og få til å fungere. For alle nye borettslag er det en utfordring å få andelseierne engasjert i utviklingen av laget og det sosiale miljøet. I borettslag med mange hushold med innvandrerbakgrunn er dette en dobbel utfordring. Her skal en stor andel av beboerne samtidig lære hva borettslag er og hva det betyr å bo *organisert* i lag med andre. De norske beboerne som ikke har erfaring med å bo flerkulturelt, skal lære hvordan man kan bo i naboskap med andre som kanskje har annet levesett og andre holdninger enn dem selv i forhold til hverdagslivets organisering. De skal også lære å gi tillit og innflytelse til beboere som har andre verdier enn de det norske sosialdemokratiet bygger på. Utover å opprette tunkontakter ble det ikke gjort noe spesielt i "Glitre" for å løse beboerne inn i "å bo i lag".

Borettslagsstyret er en viktig sender av signaler for hvordan man ønsker at fellesskapet skal fungere. Styret gir meldinger om hvordan fellesanleggene kan brukes og vedlikeholdes og hva som er den enkeltes ansvar. Styret i borettslag tar sjeldnere ansvar for det sosiale

miljøet, utover kanskje noen arrangementer eller festligheter i løpet av året. Før Norge fikk innflytting av et større antall innvandrere, var det forholdsvis stor enighet om hvordan man skulle regulere felles adferd i borettslag. De nye gruppene, som ofte er ukjente med den norske væremåten og denne måten å organisere boligmarkedet på, stiller på mange måter med blanke ark. I tillegg stiller de med et annet "handikap". Mange innvandrere har forestillinger om at Norge er et fritt land, noe som kan tolkes som at det er få regler og at man kan gjøre som man vil.

"Det er en myte blant innvandrere at Norge er et fritt land hvor man kan gjøre som man vil. Men dette stemmer ikke. Vi må informere om at Norge er et velorganisert land med mange skrevne og uskrevne regler for adferd." (tyrkisk mann)

Konkret i borettslag betyr dette at endel innvandrere f.eks. synes de selv har full disposisjonsrett over egen bolig. Dersom reglene hindrer deres utfoldelse, følger de ikke reglene. Dette er særlig tydelig ved fremleie. Her får reglene direkte økonomisk betydning for den enkelte, hvis de er til hinder for ønsket fremleie. I slike tilfelle har styrene en dobbel oppgave. De skal forsøke å lære beboerne hva det vil si i praksis å bo i lag, samtidig som de må forsøke å bidra til *avlæring* av uriktige myter om det norske samfunnet. For å få dette til kan det være en styrke at de ulike beboergruppene finnes i de formelle organene i borettslagene og at de deltar i diskusjonene på beboermøter og generalforsamlinger.

Erfaringer med innvandreres deltakelse i styre og stell i "Glitre"

"Jeg er sosialt engasjert og var med i styret ett år i begynnelsen. Jeg var med for å forstå hvordan kontakten mellom mine landsmenn og de norske beboerne utviklet seg videre. Jeg ville skjønne hvordan det var å bo sammen med norske i et flerkulturelt borettslag. Dessuten var det få av de andre som snakket norsk. Jeg var den eneste utlendingen i styret." (pakistansk mann)

"Jeg ville bli kjent med systemet. Jeg ville hjelpe og bidra til konfliktløsning mellom norske og innvandrere. Jeg synes jeg har lyktes med det og føler at jeg bidrar positivt i styremøtene." (tyrkisk mann)

Innvandrerens forventninger til å delta i styrearbeid var i utgangspunktet positive. Det ble både sett på som en mulighet til å forstå og lære denne måten å bo på og en mulighet til å ta aktivt del i utviklingen av et flerkulturelt boligområde. Det finnes antakelig flere innvandrere med lignende synspunkter. Det har imidlertid hele tiden vært få innvandrere med i styret og de har hatt kort fartstid. Hvorfor? Den ene av de intervjuede begrunner det slik for egen del:

"Jeg synes ikke jeg fikk til det jeg tenkte. Styret var veldig ensrettet og la vekt på at ting skulle være slik det var i Norge. Det var lite rom for andre innspill. For å markere det flerkulturelle foreslo jeg f.eks. at vi skulle heise de ulike flaggene på nasjonaldagene til beboerne i borettslaget. Dette møtte kraftig motstand i styret. Etter flere negative signaler trakk jeg meg ut. Men, jeg lærte litt mer av hva borettslag er.

Skal man engasjere seg i slikt arbeid må det være gjensidig respekt. Det følte jeg ikke at det var i styret." (pakistansk mann)

For denne mannen var deltakelsen i styret tildels en negativ opplevelse. Allikevel er han opptatt av at innvandrerne må engasjere seg mer. Det er bare gjennom å delta at de kan få innflytelse, selv om det er vanskelig. Begge de to innvandrerne er også opptatt av at det er viktig å følge med på generalforsamlingene. Der treffer man naboer, kan si hva man synes er viktig i borettslaget og kan delta i valg. Den ene følte også ansvar for å få flere innvandrere til å møte opp.

Også den norske kvinnen var opptatt av at innvandrerne engasjerte seg i borettslaget:

" De første årene var det flere menn (innvandrere) med som tunkontakter. De ble en liten gruppe. Det var positivt. Senere var det en innvandrer i styret som misbrukte sin stilling. Han brukte posisjonen til å fremheve seg selv."

Ordningen med tunkontakter er nedlagt og det er idag bare en innvandrer i styret. Nå virker det som den norske kvinnen føler stort behov for å få flere innvandrere med. De kan ofte få lettere tillit i innvandrergruppene og kan således bidra til å bygge bro mellom miljøene. Brobygging og utvidet kunnskap om og kjennskap til hverandre er aktuelt både i de formelle organene og i det uformelle sosiale livet i tunene. For at innvandrerne skal engasjere seg og beholde engasjementet, vil det imidlertid kanskje kreves av de norske at de blir mer åpne for "ikke norske" initiativ. En forutsetning for alt engasjement er at en føler at ens deltakelse har betydning og at man blir verdsatt som person. Et behov i den norske gruppen om å få med flere innvandrere, kan kanskje også bidra til å starte en debatt internt i borettslaget om hvorfor dette er viktig og etter hvilke kriterier innvandrerne kan/skal delta.

Av det som har kommet frem i intervjuene, har borettslaget ikke prioritert spesielle oppgaver for å legge til rette for den flerkulturelle befolkningen i borettslaget. Det ble forsøkt å oversette informasjon, men det ble opplevd som en umulig oppgave med 32 forskjellige språk. Det er også et inntrykk at de fleste mennene snakker norsk og det forventes at de oversetter for dem som ikke skjønner norsk selv. Men styret har ikke oversikt over *hvem som forstår* den informasjonen som blir sendt ut og *hvem som ikke forstår*. Da kan det også være vanskelig å vite om f.eks. alle beboerne har forstått at de kan delta og få mer innflytelse i eget boligområde.

Regler og meldinger fra styret er et lite virkemiddel blant mange for å bygge opp felles normer og praktisk adferd i et boligområde. De tre som er intervjuet er enige i at lover og regler må følges. Den ene av innvandrerne følte imidlertid også et sterkt press på at de norske holdningene og verdiene også skulle internaliseres, istedet for at de ulike holdningene og normene kunne berike og utfylle hverandre.

Fra den norske kvinnens side kom det frem en side ved borettslagsarbeidet som hun mente tok hensyn til innvandrerne. I klagesaker mente hun styret hadde vært mer lempelige med innvandrerne og gitt dem flere sjanser. Kanskje opplevde de norske styremedlemmene at det var mer ubehagelig å kritisere innvandrerene, eller kanskje var det en form for ettergiveness og forståelse for at det ikke var så lett for dem å skjønne reglene. Hvis dette inntrykket er riktig, kan det bidra til å styrke noen innvandreres oppfatning av at reglene ikke er så nøye. Dette spiller tilbake til Hegel som var opptatt av at det bare var gjennom vedvarende (og lik) praktisering at etiske normer kan holdes i hevd. I denne type områder kan det også være viktig å *synliggjøre* den vedvarende praktiseringen, slik at alle beboere får kjennskap til den. Den ene innvandrerbeboeren foreslo som et eksempel at styret lager en

5 "Glitre"

kort informasjon om hva som har skjedd i laget det siste året og hva styret har gjort på et par språk. Et annet forslag var å starte en åpen debatt i borettslaget om hva det betyr i praksis at mennesker fra flere kulturer bor sammen. Lykkes man kan det være et skritt på veien for å bygge opp noen felles aksepterte normer. Det kan også bidra til å øke forståelsen og den positive *nysgjerrigheten* de ulike gruppene imellom.

5.4 Oppsummering

"Glitre" borettslag er et eksempel på et forsøk med å bosette innvandrere i et attraktivt boligområde. Alle innvandrerne som flyttet inn var andelseiere og stilte likt med de norske beboerne i forhold til formell mulighet til innflytelse og deltakelse. De kjente imidlertid ikke til denne måten å bo på, og de norske hadde ikke erfaring med å bo i et flerkulturelt boligområde. Innflyttingen ble ikke fulgt opp med noen spesiell form for støtte eller veiledning for å utvikle et *flerkulturelt* bomiljø. Styret og beboerne måtte selv prøve seg frem. Erfaringene er at det har vært og er en vanskelig prosess. Det oppleves at det foregår to parallelle prosesser i borettslaget. Beboerne blir på en gang mer tolerante overfor hverandre, samtidig som de også skjærer seg. Beboere med forholdsvis likt utdanningsnivå og sosial status har kontakt på tvers av kulturbakgrunn. Utfordringen er å bygge bro mellom beboere som behersker norsk og de som ikke gjør det. Inntrykket fra "Glitre" er at både de intervjuede innvandrerne og den norske kvinnen opplever det som vanskelig å skape et godt flerkulturelt miljø dersom det ikke inngår som et ledd i den offentlige innvandringspolitikken.

6 "Karnevalstoppen" boligområde i Oslo syd

"Karnevalstoppen" er en rundt 10 år gammel liten drabantby. Området er tydelig avgrenset av skog og eldre villabebyggelse og består av to borettslag. Borettslagene ble bygget samtidig, har en forholdsvis lik bebyggelse bestående av en blanding av rekkehus og blokker og har også lik befolkningssammensetning. Det er 344 leiligheter i området. Borettslagene var lavprisprosjekter og ble bygget tidlig på 80-tallet før byggeboomen, noe som har ført til forholdsvis rimelige bokostnader sammenlignet med andre områder. Intensjonene med "Karnevalstoppen" var noe av det samme som for "Glitre" borettslag. Det skulle bygges normale, gode boliger og boligområder som var attraktive for nordmenn. Borettslagene har opprettet et sameie seg imellom for felles vaktmestertjeneste og drift av felles grendehus.

Borettslagene er tilsluttet boligbyggelag og ved innflytting var det styrt tildeling av leilighetene. Ca. halvparten av boligene ble formidlet til innvandrerhushold. Det har hele tiden vært rundt 50 nasjonaliteter i området, noe som førte til at borettslagene raskt kalte seg et "FN i miniatyr". Det er så stor spredning på innvandrergruppene at det blir vanskelig for noen å dominere. Fellesspråket er norsk. Det er en forholdsvis ung befolkning på "Karnevalstoppen", de fleste er småbarnsfamilier. En stor andel av barna er født og oppvokst i området.

Et år etter innflytting ble det på SIFBOs initiativ satt igang et flerårig forsøksprosjekt om "å bo i lag". Prosjektet gikk ut på informasjon og opplæring i borettslagsformen, samtidig som det ble dradd igang mangfoldige aktiviteter for, med og av beboerne. Mange av aktivitetene rettet seg mot kvinner og barn/ungdom. Det var hele tiden to prosjektledere, en norsk og en innvandrer. Etterhvert var disse beboere i borettslagene. Idag drives det ikke prosjekt i området lenger, men borettslagene driver et aktivt bomiljøarbeid. På grendehuset drives det korttidsbarnehage og fritidsklubb.

I de to borettslagene på "Karnevalstoppen" er det intervjuet seks beboere, to norske og fire innvandrere. De to norske er begge styreledere. De to innvandrer mennene, henholdsvis fra Pakistan og Tyrkia, er eller har vært medlem av styret. De to kvinnene, fra Pakistan og Mauritsius, har ikke vært med i styrearbeid.

6.1 Beboernes holdninger til det flerkulturelle miljøet på "Karnevalstoppen"

Det som slår en fremmed som kommer til "Karnevalstoppen" er at det er så mye liv mellom husene. Slik var det iallefall de dagene jeg var der i mai/juni våren 94. På gangveiene opp mellom husene møter en mange barn, de leker på lekeplassene eller fyker rundt. Ungene bærer preg av å ha røtter i ulike deler av verden, men kommuniserer på godt norsk. Endel voksne er med. Mange pusler rundt på egne hageflekker og folk er ute på verandaene sine. De jeg møter hilser blidt, selv om jeg er ukjent i området. Det er en god stemning over området. For en som kommer fra et vanlig småhusområde, har dette området noe "paradisisk" over seg.

Mitt hovedinntrykk stemmer godt overens med beboernes egne opplevelser av det flerkulturelle miljøet på "Karnevalstoppen". De intervjuede er i overveiende grad positive. En synes det er fantastisk, men lurer samtidig på om det er riktig med spesielle områder med så mange utlendinger. Konfliktene mellom innvandrere og nordmenn som en kan møte ellers i samfunnet finnes ikke her. Sjelden har noen møtt rasistiske holdninger. Slik sett er "Karnevalstoppen" et godt eksempel på at det går an å skape gode og aktive flerkulturelle bomiljø hvor folk trives. Den høye aktiviteten i området henger sammen med at det er en stor interesse for å skape et godt oppvekstmiljø for barn og ungdom.

"Vi er opptatt av å skape et så godt miljø her at ungdommen ikke drar ned på Oslo S, men forblir her i "oasen" lengst mulig." (styreleder 1)

Barneombudet har uttalt at der hvor barn trives, der trives også voksne. For "Karnevalstoppen" ser dette utsagnet ut til å stemme. Etter rundt 10 års fartstid preges miljøet på "Karnevalstoppen" av aktiv samhandling mellom de ulike gruppene, selv om det selvsagt er unntak. Det er f.eks. et inntrykk at vietnameserne for det meste omgås sine egne. Ellers er inntrykket at folk med ulik bakgrunn omgås og kjenner hverandre. Kulturskillene gjør allikevel at de ikke trækker ned dørene hos hverandre. Kontakten foregår mest ute. Flere av innvandrerne fremhever at i et flerkulturelt område som "Karnevalstoppen" lærer de norske å bli kjent med innvandrere i en normal, hverdagslig situasjon. Det blir ikke noe fjernt som man bare leser om i avisen eller møter på gaten. En uttrykker seg veldig direkte. Hun er opptatt av hvilken læringseffekt det har at nordmenn bor tett på innvandrere.

"Det er en positiv side ved å plassere nordmenn sammen med innvandrere. De norske får lære at ikke alle innvandrere bare er drittsekker." (mauritsisk kvinne)

Utsagnet kan tyde på at hun har en opplevelse av at nordmenn i utgangspunktet er skeptisk innstilt til innvandrere, inntil det motsatte er bevist. Det kan ha noe med en inngrodd norsk forestilling om at vi tror at vi stort sett er best og vet best, også i forhold til hvordan andre mennesker vil eller burde ha det. Ved å bo ved siden av hverandre dag etter dag og år etter år, forsvinner kanskje noe av det man trodde skilte. Etter hvert blir innvandrerne mindre innvandrere for de norske beboerne, og de norske blir mindre norske for innvandrerne. Fokus blir på mennesket og ikke på hvor det kommer fra. Samtidig gir nærheten den enkelte anledning til å bli kjent med andre kulturer enn sin egen, dersom hun har interesse av det.

"De nordmennene som bor her er etterhvert blitt mindre fordomsfulle. Selv om innvandrerne ser annerledes ut, så oppleves de ikke lenger som farlige eller truende. For oss er det flerkulturelle normalt. Men folk som kommer på besøk ser og lurer på om det går an å bo her." (styreleder 2)

For ikke å overdrive det flerkulturelles betydning for trivselen på "Karnevalstoppen", er det viktig å trekke frem andre forhold som spiller inn. Eksempler er kort vei til attraktive naturområder både i skogen og ved sjøen, frisk luft, trygge, trafikkfrie uteområder, mange aktivitetsmuligheter for barn og ungdom, og skoler og barnehager i nærheten, bare for å nevne noe av det beboerne selv var opptatt av. Innvandrerne var like opptatt av disse bomiljøkvalitetene som de norske beboerne. Interessant var det at en av innvandrerne spesielt fremhevet den friske luften. Det minnet ham om hjemstedet.

Veien frem til det gode flerkulturelle miljø

Det har vært jobbet bevisst for å skape et godt miljø for alle på "Karnevalstoppen". Selv om det var og fortsatt er ulike meninger om bomiljøprosjektet som ble dradd igang rett etter innflytting, er det ikke til å komme forbi at prosjektet satte flerkulturelt bomiljø på dagsorden. Hvordan borettslagene og beboerne sammen kunne skape og legge til rette for et godt flerkulturelt bomiljø var en løpende utfordring. Mye ble prøvd og mange beboere var tidvis involvert. Noe av det lever fortsatt videre. Prosjektet var også opptatt av å oversette all informasjon til de viktigste språkgruppene som et bidrag til opplæring i "å bo i lag". Det ene borettslaget har fortsatt noe med dette, mens styret i det andre mener beboerne har en forpliktelse til å lære seg språket slik at de kan følge med. En som selv snakker bra norsk opplever verdien av oversettelsene slik:

"Det meste av informasjonen er på norsk, men det er veldig nyttig med oversettelser. Da forstår jeg mer i dybden hva det dreier seg om. Det fyller ut det norske." (tyrkisk mann)

Særlig borettslagsinformasjon som noen ganger også kan være vanskelig å forstå for nordmenn, kan være nyttig å oversette dersom flere opplever det slik som denne mannen. Ved å forstå bedre, kan det på sikt føre til at flere kan få interesse for å engasjere seg i nærmiljøet. Forståelse for borettslagsformen er nesten en forutsetning for å skape et godt flerkulturelt miljø i et slikt område. De felles spillereglene må være kjent og akseptert. Inntrykket fra disse intervjuene kan tyde på at de har lyktes med å oppnå et minimum av en slik felles forståelse av å bo i lag. En slik felles forståelse kan både danne grunnlag for og videreutvikle det mer uformelle sosiale miljøet i området. Et grunnleggende verdisyn i borettslagssystemet er at alle andelseierne i prinsippet er likeverdige og skal ha mulighet til medinnflytelse innenfor borettslagets ansvarsområde. Likeverdigheten gjelder også i forholdet mellom naboer.

F.eks. opplevde en kvinne at de voksne utlendingene tidligere ikke ble tatt hensyn til av norske voksne når de blandet seg inn i ungenes kringling. Nå har dette endret seg.

"Ungdommen her har lært foreldrene sine hva utlendinger er og hvordan man kan omgås." (mauritsisk kvinne)

Også andre har merket forandringen. Før klagde nordmennene på lukt fra innvandrernes matlaging. Idag liker de selv å spise mer eksotisk mat og det er alltid utlendinger som lager mat til tilstelningene.

"Før forbandt nordmennene hvitløk med vond lukt. Idag spiser de det selv fordi det er bra for hjertet." (pakistansk mann)

Mange lignende eksempler kunne trekkes frem. For innvandrerne betyr det en statusheving. Nå opplever de å kunne tilby noe som nordmennene er interessert i. Det oppleves at det flerkulturelle er med på å berike det sosiale miljøet på "Karnevalstoppen".

På vei mot et flerkulturelt miljø på "Karnevalstoppen" er det annen endring som har skjedd i forholdet mellom beboerne. I de ulike gruppenes langsomme tilpasning til hverandre, er det en som opplever at det holder på å skje et rollebytte.

6 "Karnevalstoppen"

"Nordmenn begynner å bli mer "varme" i omgangsformen, mens utlendningene har lært av de norske og blir mer "kalde". (mauritsisk kvinne)

Beboernes og området status

Beboernes egne inntrykk er at nordmennene og innvandrerne på "Karnevalstoppen" stiller omtrent likt på arbeidsmarkedet, når det gjelder å ha arbeid. Det oppleves ikke som det er flere arbeidsledige innvandrere enn nordmenn. Dette kan ha sammenheng med at de fleste som bor her har vært lenge i Norge. Mange er arbeidsinnvandrere og fikk jobb før arbeidsledigheten. Når det gjelder utkastelser pga. dårlig økonomi, har det vært jevnt fordelt på innvandrere og nordmenn.

Når det gjelder den sosiale statusen internt i området stiller kanskje de norske som gruppe noe sterkere enn innvandrerne, mens endel innvandrere har høy status i eget miljø. Den sosiale forskjellen i området er ikke betinget av om man er hvit eller svart, men hvor man befinner seg på den sosiale rangstigen. Det ble fortalt at noen av de enslige mødrene f.eks. har fått ubehagelige slengbemerkniger etter seg, særlig fra religiøse innvandrere. Her er det altså enkelte innvandrere som ser ned på en gruppe kvinners måte å leve på. Utover dette var det ikke signaler om ubehageligheter mellom ulike grupper.

"Når folk bor sammen under omtrent samme vilkår blir det større forståelse." (styreleder 2)

Når det gjelder "Karnevalstoppens" status i nærmiljøet trakk den ene styrelederen frem et interessant forhold. Selv om det er et lavstatusområde i nærområdet (gammel villabebyggelse), så har "Karnevalstoppen" betydd en ressursstyrking. Befolkningstilveksten har ført til at nærskolen kan beholdes og må utvides, og det er kommet idrettslag og musikkorps som urbefolkningen får glede av.

Ingen tror innvandrerbefolkningen bidrar til å senke prisene på leilighetene. Det er et velordnet område med mange muligheter. Oppnås det lav pris for en leilighet er det fordi den er dårlig vedlikeholdt, ikke fordi den ligger på "Karnevalstoppen." Det er et inntrykk at folk som flytter til "Karnevalstoppen" opplever det som et attraktivt område.

"De som bor ved siden av kommer fra Frogner i Oslo vest. De har bodd her i tre år og kunne ikke tenke seg å bo andre steder." (styreleder 2)

Barnemiljøet på "Karnevalstoppen"

Det kryr av barn på "Karnevalstoppen". Mange er født og oppvokst der. Barnemiljøet er internasjonalt, men fellesspråket er norsk og de leker sammen uavhengig av hvilke røtter de har. Innvandrerne opplever det som positivt at deres barn lærer norsk og tar del i det flerkulturelle barnefellesskapet. Barnehagen på "Karnevalstoppen" feirer alle nasjonaldagene til ungene med frokost fra de enkelte landene. Borettslagene er opptatt av å skape et godt oppvekstmiljø og bruker mye ressurser på lekeplasser, ballplasser, skøytebaner osv. Ungene selv trives også. Når foreldrene spør om de vil flytte er svaret kontant nei.

6.2 Beboernes uformelle kontakt på "Karnevalstoppen"

Det er lett å ha kontakt med andre beboere på "Karnevalstoppen". Folk hilser og småprater når de møtes. Det spiller liten rolle hvor en kommer fra. Det utveksles uformell informasjon mellom mange mennesker og mellom de ulike kulturene.

Erfaringene med tettere omgang mellom beboerne er variert. Det kommer frem at det er mye kontakt internt i de største nasjonsgruppene, selv om flere av innvandrerne helst vil omgås norske. Innvandrerne opplever imidlertid at det kan være vanskelig å være sammen med andre språkgrupper enn sin egen i sosialt lag. De faller fort ut av samtalen.

"Jeg forstår, men har ingenting selv å fortelle" (mauritsisk kvinne)

"Jeg kan aldri skjønne en norsk vits" (pakistansk kvinne)

Uttalelsene kan tyde på at selv om innvandrere etter hvert har lært seg godt norsk, så tar det tid å bli kjent med den norske kulturen og historien som gjør at man assosierer til det samme. Dette er et uttrykk for et generelt språkproblem, men som får konsekvenser for uformell omgang mellom beboere med forskjellig språkbakgrunn. Her er det ikke snakk om holdninger, men at det tar tid å bli kjent med nye væremåter og kulturer. 2. og 3. generasjonsinnvandrere som tidlig blir loset inn i det norske samfunnet, kan få et fortrinn foran sine foreldre her.

Blandingsekteskapenes integrerende funksjon

Flere av innvandrerne trekker frem blandingsekteskapenes funksjon for å normalisere og utvikle forholdet mellom innvandrere og norske beboere. Disse ekteskapene har i noen tilfelle hatt brobyggende funksjoner. Norske kvinner som f.eks. er gift med pakistanere blir kjent med pakistansk miljø og kan få innpass der. Samtidig er de del av det norske miljøet. De pakistanske mennene får lettere innsyn i norske forhold og kan formidle dette videre. Lignende synspunkter kom frem i "Brostein" og "Glitre" borettslag.

Nabokontakt

Når det gjelder kontakt mellom de nærmeste naboene, skiller ikke de intervjuete på "Karnevalstoppen" seg fra beboerne i de andre områdene. De er opptatt av å ha et godt, men litt distansert forhold til sine nærmeste naboer. På grunn av dårlige erfaringer var det en som imidlertid fryktet voldsomme naboer av hensyn til barna. Betydningen av et ukomplisert forhold til de nærmeste naboene kommer tydelig frem i en uttalelse fra tyrkeren:

"Du tror du kjøper en bolig, når du kjøper en nabo!"

Her ligger implisitt at egen trivsel ofte er helt avhengig av naboen. Det betyr ikke at forholdet til naboen må være tett og nært, helst kanskje forholdsvis nøytralt, men fremfor alt bør det være ukomplisert.

6 "Karnevalstoppen"

En annen har en annen og mer åpen holdning overfor nye naboer:

"Det kan jo hende at de er hyggelige!" (styreleder 2)

Resultatet av denne innstillingen overfor folk i nabolaget, er at han har fått venner og får dekket en stor del av sitt sosiale behov i området.

Den andre styrelederen er opptatt av større avstand. Han bruker mye tid i området og kan "ha styremøte på hvert hjørne". Men også han går på besøk og har sosiale kontakter i området. For det meste omgås han norske, men en pakistansk familie har vært invitert på middag. Selv har han vært på flere besøk hos dem.

"Han er en ressurs av største klasse. Han hadde vært medlem av styret enten han hadde vært pakistaner eller ikke. I tillegg er han respektert og har bra kontaktnett blant pakistanerne." (styreleder 1)

Inntrykket fra "Karnevalstoppen" er at de to styrelederne sammen med vaktmesterne på hver sin måte bidrar til å skape et åpent, sosialt miljø. På mange måter er de brobyggere og formidlere mellom mennesker og miljøer. De er synlige og viser i praktisk adferd at kontakt mellom mennesker med ulik bakgrunn er en del av hverdagslivet på "Karnevalstoppen". De har erfart at for å nå frem på en god måte overfor innvandrerbefolkningen må de være seriøse og være interessert i å bygge opp egen kunnskap om dem.

"Styreleder kommer f.eks. til meg og spør hvordan ting er for å forstå mer. Han har etterhvert også lest mye om forskjellige kulturer." (pakistansk mann)

Arenaer for kontakt på tvers på "Karnevalstoppen"

Identitet og tilhørighet er viktig for å føle seg trygg og veltilpass der en bor. Aktiviteter som er tilpasset befolkningen i et område kan bidra til at folk finner seg til rette og blir kjent med sine nærmeste omgivelser. På lengre sikt kan det gi grunnlag for at de selv tar aktivt del i det nære miljøet, uformelt etter eget behov, eller kanskje i mer organiserte former i lag med andre. På "Karnevalstoppen" har det vært et stort engasjement fra de to borettslagsstyrene for å skape et godt sosialt miljø utenfor de private boligene.

Dugnadene

Uteområdene ryddes og ordnes ved hjelp av dugnad. Etterhvert er dette også blitt et sosialt treffpunkt med kaffe eller fest etterpå. Innvandrerne lærer langsomt hvilken betydning dugnaden har sosialt og hvorfor det f.eks. er dugnad rett før 17. mai. For de norske beboerne er dette helt naturlig, men ikke for innvandrerne. Det er ingen som formidler *hvorfor* det er viktig å gjøre det fint før 17. mai, derfor tar det lang tid å lære. For å forstå hvorfor ting gjøres og hvilken betydning det har i den norske kulturen, etterlyses det at erfarne innvandrere brukes som formidlingsagenter. Innvandrernes deltakelse er ikke alltid lik nordmennes, men de er med. Barna er særlig aktive.

"Utenlandske menn kommer aldri med spade. Hvorfor? Har deres kultur normer om at man ikke skal rydde i området?" (mauritsisk kvinne)

"Dugnad er veldig koselig. Mange deltar, også innvandrere." (pakistansk kvinne)

Tilstelninger og arrangementer

Begge borettslagene arrangerer ulike arrangementer og tilstelninger for beboerne. Det ene borettslaget har et eget nærmiljøutvalg som er ansvarlig for dette. Det arrangeres juletreffester, karneval og internasjonale fester blant mye annet.

17. mai-feiringer

De siste årene har det vært arrangert 17. mai på "Karnevalstoppen". Tidligere ble det ikke tatt hensyn til at mange innvandrere ikke spiser svinekjøtt. Nå serveres det mat fra forskjellige land som innvandrere i området selv lager. Blant annet dette førte til at 17. mai feiringen våren 94 ble særdeles vellykket. Det skaper tillit at arrangørene tar hensyn til beboernes mattradisjoner. Mange deltok og mennesker fra ulike kulturer ble smeltet sammen.

Innvandrerne selv opplever at styrene er positive til feiring av andre nasjonaldager, når noen tar initiativ til det.

Kulturkafe og kulturuker

Med ujevne mellomrom arrangeres det kulturkafe på grendehuset, ofte med tema i tilknytning til flerkultur og rasisme. Høsten 94 skal det ene borettslaget for annen gang delta i en kulturuke for hele dalen. Hensikten er å bli kjent, og det skal fokuseres på mat fra de ulike kulturene som bor på "Karnevalstoppen".

10-års jubileer

Begge borettslagene planlegger å feire 10-årsjubileum. Det bidrar til å fokusere på beboernes felles historie og at de alle sammen er likeverdige beboere på "Karnevalstoppen". Et lite skritt blant flere til å bygge opp en felles identitet og tilhørighet i området.

Korttidsbarnehage og fritidsklubb på grendehuset

Borettslagene er opptatt av et godt oppvekstmiljø for barna og har tatt ansvar for at det er både korttidsbarnehage og fritidsklubb på grendehuset. Tidligere var det også norskundervisning for innvandrerkvinner her, noe som savnes idag. Barnehagen feirer barnas nasjonaldager, noe som kan bidra til at barna blir stolte av sin bakgrunn. Fritidsklubben tar hensyn til ungdommens ulike kulturbakgrunn og serverer f.eks. aldri pizza med svinekjøtt.

Mødretreff ute

Hjemmeværende mødre med ansvar for små barn møtes ute på benken. Der snakkes det på tvers av nasjonalitet, dersom det f.eks. ikke bare er en gruppe norske damer og en innvandrerkvinnel eller omvendt.

"Hvis det er fire norske damer og meg blir det vanskelig å følge med. Da blir jeg opptatt av barna istedet." (pakistansk kvinne)

Den interne tilliten i miljøet som er bygget opp gjennom 10 år gir seg også utslag på andre måter. Det er f.eks. ikke uvanlig at ungdom i området ofte sitter barnevakt.

"Uansett hva ungdommene gjør i byen, så oppfører de seg bra her." (mauritsisk kvinne)

Oppsummert er det et inntrykk at alle de ulike aktivitetene koplet med en positiv innstilling blant beboerne i forhold til andre grupper, har bidratt til å skape et bomiljø med rom for ulike grupper og med hyppig kontakt på tvers av gruppene. Det er lite som tyder på at stereotyper og negative myter om "de andre" har lang levetid på "Karnevalstoppen". Informasjon utveksles og korrigeres løpende. Klager og konflikter behandles raskt av styrene. Muligheter for dialog i hverdagslivet gir anledning til å forstå hvorfor folk oppfører seg og prioriterer annerledes enn sine naboer. Den løpende dialogen som finner sted på de ulike sosiale arenaene, er også en kanal som kan formidle på en uformell måte hva borettslagsformen innbefatter og hva borettslag kan bety av muligheter, rettigheter og forpliktelser for det enkelte hushold. Dette kommer i tillegg til mer formell informasjon om mulighet til deltakelse i styre og stell i borettslagene.

6.3 Innvandrernes formelle deltakelse i borettslagene på "Karnevalstoppen"

Borettslagsorganisasjonen er det legitime instrumentet beboerne rår over som de kan bruke til å skape et godt bomiljø. Hvordan borettslaget som organisasjon fungerer og hvem som er aktive, kan bety mye for det sosiale miljøet, kanskje særlig i nye områder hvor det skal bygges opp et nytt fellesskap. Det flerkulturelle kommer inn som en tilleggsutfordring her.

"Det var viktig at prosjektet "å bo i lag ble satt igang". Folk ble kjent. Der det bor flere utlendinger må styret være engasjert i flerkulturelle spørsmål og ivareta beboernes interesser. Det bør også være utlendinger med i styret." (pakistansk mann)

På "Karnevalstoppen" har det hele tiden vært innvandrere med i styret, selv om det har vært vanskelig å rekruttere. Innvandrere er ikke mer interessert enn nordmenn i å være med i slikt arbeid. Fra styrelederene kommer det frem at det er flere hindringer som skal overvinnes for å få beboerne til å engasjere seg. For det første må beboerne forstå at det er de selv som eier boligene og boligområdet og ikke boligbyggelaget. For det andre må noen klare å formidle hva bred deltakelse betyr for bomiljøet og den enkelte, utover tid til rutinepreget og ofte tørt styrearbeid.

"Hvis vi klarer å få fatt i innvandrere, virker det som de synes det er interessant. Skal vi få med flere må vi jobbe bevisst. Det har vi ikke gjort." (styreleder 2)

Erfaringene fra de norske styrelederene er at det har vært nyttig med innvandrere i styret. Innvandrerne kjenner de ulike kulturene og vet hvordan man skal gå frem for ikke å støte noen unødvendig. De har andre erfaringer og kunnskaper som kan berike miljøet. Selv om det er ønskelig å ha med innvandrere, er den ene styrelederen opptatt av at de ikke velger inn innvandrere fordi de er innvandrere, men fordi de er fornuftige.

Det kan virke som borettslagene på "Karnevalstoppen" har valgt strategi for å involvere beboerne. Begge styrene er opptatt av å jobbe aktivt med å forbedre bomiljøet. På den måten viser de i praksis at borettslagsarbeid kan være langt mer enn rutinepreget papirarbeid og husordenssaker.

"Det er viktig å jobbe med sosiale aktiviteter i bomiljøet slik at folk kan treffes. Jeg tror styret ville blitt kasta om vi ikke skulle bruke mer tid og penger på det. Det startet med prosjektet og er seinere blitt en grunnfesta måte å jobbe på. Flere er engasjert."
(styreleder 2)

Som nevnt tidligere er det ene borettslaget opptatt av å oversette nøkkelinformasjon til noen språkgrupper. Tilsammen gir dette flere bidrag for å synliggjøre for beboerne hva det betyr å bo i lag, og hvilke muligheter denne boformen har for å skape bomiljø som folk trives i.

Innvandrerne egne erfaringer med å delta i styre og stell

De innvandrene som har deltatt aktivt på "Karnevalstoppen" har i hovedsak positive erfaringer. Det har blant annet gitt nyttig kunnskap og vært en anledning til å praktisere norsk. Dessuten har de fått medinnflytelse i eget område.

"Så lenge jeg bor her, vil jeg hjelpe til å forbedre miljøet, ha kontakt med folk og bli kjent med nye. Det er viktig for meg som utlending (selv om jeg er norsk statsborger) å ha kontakt med norske. Deltakelse i borettslaget gjør det lettere." (pakistansk mann)

"Jeg synes det er lett å kommunisere med styret og si min mening. Jeg synes også det er viktig å gå på generalforsamling. Mange burde gå sammen for å få vite hva som skjer." (tyrkisk mann)

Av intervjuene går det frem at innvandrene både er interessert i å delta og i å gjøre en god jobb. For å klare det over tid hjelper det med litt inspirasjon.

"Jeg har vært med på boligbyggelagsseminar en gang. Det var lærerikt. Hvis man skal være aktiv i et borettslag over tid, er det viktig å få være med på sånt. Det gir påfyll av nye ting." (pakistansk mann)

De engasjerte er positive til å ta aktivt del i styrearbeid på "Karnevalstoppen". Her får de innpass i et "sosialt rom" hvor de kan lære å praktisere norsk sammen med norske. Her får de lære de uskrevne reglene om hva som skal til for å fungere og bli respektert i et norsk bomiljø. Allikevel er det vanskelig å mobilisere andre til slikt arbeid. Men kanskje er det slik på "Karnevalstoppen" som det er i en del andre bomiljøprosjekter. Folk prioriterer å delta i konkret handling fremfor å sitte på møter.

"Folk er egentlig veldig lite interesserte, men på dugnad deltar mange. I begynnelsen var det vanskelig, men nå har de skjønt at det er vår oppgave å ta vare på området." (tyrkisk mann)

"Jeg har aldri vært på generalforsamling. Min venninne var med en gang og fortalte om det. Jeg ble ikke interessert. Men min mann er veldig aktiv. Det er flere andre pakistanske menn også. Men jeg lagde og serverte mat på 17. mai. Det er en fin måte å få snakke med folk fra andre land på." (pakistansk kvinne)

Det er ingen av innvandrerkvinnene som er intervjuet som har vært med i borettslagsarbeid. Fordi en høy andel av dem er hjemmевærende og bruker mye tid i boligen og bomiljøet, burde det være et potensiale her. Dette i motsetning til deres menn som ofte er

dobbeltarbeidende. Endel innvandrerkvinner kommer imidlertid fra sterkt kjønnsdelte samfunn og det vil for dem være uaktuelt å delta i organisasjonsarbeid sammen med "fremmede" menn. Skal innvandrerkvinnene mobiliseres til mer organisert deltakelse i bomiljøet må det sannsynligvis gjøres på andre måter. I allefall foreløpig.

"Vi lever annerledes. Mennene liker ikke å være sammen med kvinner."
(pakistansk kvinne)

"Det burde være litt organiserte kvinnegrupper. Jeg har lyst til å være med å dra igang. I den gruppa vi hadde før, kunne vi snakke om alt, f.eks. sex og mishandling."
(mauritsisk kvinne)

Den siste uttalelsen kan tyde på at kvinner også kan være opptatt av andre ting enn menn. Skal de engasjere seg skal det være i ting de har interesse av, og de skal kunne snakke om det på sin måte. Kvinnegrupper organisert innenfor et bomiljø vil kunne bidra til å bygge bro på tvers av grupper. Erfaringer fra andre steder har vist at slike grupper også tar opp saker som angår bomiljøet. Eksempler er barnevaktordninger, middagskafe, byttesentraler osv. På sikt kan det også rekruttere til mer formell deltakelse i borettslagene.

Innvandrerne forhold til regler

Blant de som er intervjuet, både innvandrere og norske, er det en utbredt forestilling om at lover og regler i borettslaget må gjelde likt for alle beboere. Underforstått i det meste som har kommet frem ligger det en forestilling om at innvandrerne ikke aksepterer eller forstår de norske reglene i borettslag, eller at de tror at de ikke gjelder for dem siden de har kjøpt og betalt boligen sin. Et annet syn som har kommet frem er at norske beboere og borettslagsstyrer er mer forståelsesfulle overfor innvandrere. Det aksepteres at de ikke forstår og det sanksjoneres bare i mild grad overfor dem, inntil de blir kastet ut. En innvandrer på "Karnevalstoppen" har et annet syn. Han er opptatt av at det er så mye mer *synlig* når innvandrere bryter regler og aksepterte adferdsnormer. Det sverter innvandrerne som gruppe.

"Det er viktigere at utlendinger følger reglene enn at norske gjør det. De norske blir fort sure på utlendingene." (tyrkisk mann)

Denne mannen er opptatt av at innvandrerne må være *mer* pliktoppfyllende og regeltro enn norske beboere for å bli sosialt akseptert av nordmenn. For å klare det må de raskt lære seg "grunnreglene" for å overleve som en normal, respektert beboer i det sosiale fellesskapet i et borettslag. Det kan være vanskelig hvis det ofte er slik som en annen fortalte. Hennes erfaring var at mange innvandrere som henter familiene sine hjemmefra, ikke forteller hvordan det er å bo i borettslag. Hvis den tyrkiske mannen har rett, skulle det raskt føre til misbilligelse fra det norske miljøet.

Borettslagsregler sier normalt noe om hvilke plikter man har i borettslaget og hva man ikke kan gjøre. For beboere som er vokst opp under andre himmelstrøk er det ikke alltid like lett å forstå restriksjonene som er lagt på egen bolig. Behovet for å regulere fellesskapet kan komme i konflikt med egne behov for utfoldelse.

"Jeg har kjøpt leiligheten, men kan ikke gjøre som jeg vil. Hjemme kunne jeg sette piggråd på huset og ha kyllinger i hagen om jeg ville. På mange måter er borettslag som en pensjonatskole. Det skal være ro kl. 22." (mauritsisk kvinne)

6.4 Oppsummering

"Karnevalstoppen" er også et eksempel på et nytt boligområde hvor ca. halvparten av husholdningene er innvandrere. Det er to forhold som er interessant å trekke frem i forhold til "Karnevalstoppen". For det første ble det lagt opp til en stor blanding av nasjonaliteter, beboerne kommer fra rundt 50 forskjellige land. Det har betydd at ingen av innvandrergroppene har fått dominere og fellespråket i området har hele tiden vært norsk. For det andre har det vært jobbet aktivt med å utvikle et godt bomiljø hvor beboerne trives. Det ble bygget grendehus samtidig med boligene og det ble satt igang et bomiljøprosjekt om å "bo i lag" ett år etter innflytting. Prosjektet ble drevet i tett dialog med borettslagene som etter hvert overtok ansvaret for prosjektarbeidet. Etter prosjektslutt har begge borettslagene vært opptatt av å legge til rette for et aktivt bomiljø hvor beboerne både blir kjent med hverandre og de mulighetene denne boformen gir for utvikling av et fellesskap. Arbeidet har vært drevet med en blanding av aktiviteter og diskusjoner for å skape forståelse av hva et flerkulturelt bomiljø kan være. En viktig læring fra "Karnevalstoppen" er at et godt bomiljø ikke er statisk. Bomiljøet endres i takt med beboernes endrede behov, preferanser og forståelse av hva det betyr å bo i lag. En grunn til at "Karnevalstoppen" idag ser ut til å fremstå som et attraktivt boligområde er kanskje nettopp dette, at det jobbes kontinuerlig med å utvikle bomiljøet slik at folk skal trives der.

7 Oppsummering

7.1 Holdninger til flerkulturelle bomiljø

I løpet av 70- og 80-åra har befolkningssammensetningen i Norge endret seg. Vi har beveget oss fra et tilsynelatende homogent samfunn, til et samfunn hvor ulike etniske grupper skal bo i lag. I fellesskap må vi gjennom prøving og feiling utvikle forestillinger og praksis for hvordan mennesker med ulik bakgrunn og ulike preferanser skal kunne samhandle, leve side om side og trives i norske boligområder. Dette er både en politisk, faglig og almenmenneskelig utfordring. I de fire boligområdene som er studert i denne undersøkelsen, er det det almenmenneskelige som er satt under lupen. Hvordan har beboerne og borettslagsorganisasjonene klart å takle denne utfordringen i dagliglivet, sett på bakgrunn av det flerkulturelle idealet om at innvandrerne skal ha en likeverdig mulighet til å delta, påvirke og ha innflytelse i eget bomiljø?

Positiv og negativ nysgjerrighet

Erfaringene fra denne undersøkelsen viser at enkeltindividenes holdninger til "de andre" er avgjørende for om det skapes et godt klima mellom beboerne. Nøkkelpersoner i områdene har et spesielt ansvar her. De er på mange måter "forbilder" og viser de andre hva som er akseptert adferd. Utslagsgivende for klima mellom beboerne er om man møtes med *positiv eller negativ nysgjerrighet*. Med positiv nysgjerrighet menes at man er åpen for hvem de andre er og hva de kan tilføre naboskapet. Man lar menneskene vise hvem de er før de dømmes. I undersøkelsen kommer det frem at innvandrere oftere har denne holdningen enn nordmenn og at nordmenn har noe å lære av sine innvandrernaboer her. Der hvor norske nøkkelpersoner derimot har gått foran med en slik holdning, har det hatt betydning for hele bomiljøet. Med negativ nysgjerrighet menes at man i utgangspunktet er skeptisk og slår ned på alt som kan tolkes som feil eller ikke ønsket adferd. Der hvor en slik holdning er koplet med mangel på dialog, kan negative myter om de andre raskt få utvikle seg.

Synlig og usynlig diskriminering

Svarte innvandrere syns. De har annen hudfarge og en del kler seg annerledes enn nordmenn. De blir lagt merke til når de flytter inn. Det blir lagt merke til om de deltar eller ikke deltar i arrangementer, dugnader o.l. Det blir også lagt merke til om de gjør noe som de norske beboerne misliker, eller om de overholder plikter og ordensregler. Hvis norske beboere har omtrent samme oppførsel, f.eks. at de ikke deltar på dugnad, så blir ikke dette lagt merke til og kommentert på samme måte. Dette kan være noe av årsaken til at en av innvandrerne i undersøkelsen hevdet at innvandrerne må være *mer regeltro og plikttoppfyllende* enn sine norske naboer for å bli respektert.

Likegyldighet og å bli oversett kan oppfattes som en slags usynlig diskriminering. Det er når innvandrere opplever at de er ikke eksisterende i det norske samfunnet. Folk ser dem ikke. De blir ikke snakket til, det er få eller ingen som oppsøker eller henvender seg til dem. Det er få som viser interesse for hvem de er, hvor de kommer fra og hva de kan. De blir betraktet som noen man må bistå eller hjelpe, ikke som likeverdige medmennesker. Og

kanskje fordi nordmenn ofte er redde for forpliktelser, unnlater vi å involvere oss. I barnemiljøet blir den usynlige diskrimineringen ekstrem når norske barn går inn når innvandrerbarn kommer ut for å leke. Et annet eksempel i borettslagssammenheng, er når innvandrere ikke blir forespurt om å bidra. Det antas i utgangspunktet at de ikke har noe å tilføre. Det oppleves snarere at de vil være en byrde som de andre må ta seg av.

Integrering eller tilpassing

En av årsakene til at det kan være vanskelig å skape gode flerkulturelle bomiljø i praksis, kan være at det er uklarhet og kanskje uenighet om hva et flerkulturelt bomiljø betyr i praksis. Betyr det at det oppleves som verdifullt at mennesker med ulik kulturbakgrunn kan leve side om side og samhandle uten at innvandrerne tvinges til å bli lik nordmenn og uten fremmedhat? Eller betyr det at innvandrerne skal tilpasses det norske samfunnet helt og bli lik nordmenn?

I denne undersøkelsen kommer det frem at uenigheten går på *hvor lik* innvandrerne bør bli nordmenn. Det er ikke uenighet om at alle i utgangspunktet må følge norske lover og regler. Det kommer heller ikke frem særlig uenighet om at innvandrerne må lære så mye om "den norske væremåten" og det norske samfunnet at de kan fungere i dette samfunnet. Det er imidlertid et stridsspørsmål om innvandrerne også må internalisere norske verdier og holdninger for å bli vurdert som likeverdige beboere. *Likeverdig* integrering burde åpne for at både majoritetsgruppen og de ulike minoritetsgruppene tilpasser seg hverandre over tid og aksepterer at noe er forskjellig. På den måten kan de sammen skape et bomiljø som er basert på en blanding av verdier og holdninger til dem som bor i området. "Karnevalstoppen" ser ut til å ha valgt denne veien for å skape et godt bomiljø.

Tett knyttet opp til dilemmaet rundt integrering og tilpassing, er spørsmålet om toleranse. De norske beboerne som er intervjuet i denne undersøkelsen er i utgangspunktet positive til innvandrere og flerkulturelle bomiljø, *såfremt de oppfører seg tilnærmet som dem* og følger de gjeldende spillereglene i det aktuelle området. Hvis ikke settes de norske beboernes toleranse på prøve og holdningene kan endres fra positive til mer negative. På et vis legges det et ansvar på innvandrerne for at ikke de norske beboerne skal utvikle rasistiske holdninger.

Den store barrieren, språket

De norske beboerne gir uttrykk for at de gjerne vil ha kontakt med og kommunisere med innvandrerne i eget bomiljø. Innvandrerne gir uttrykk for samme holdning. Når kommunikasjonen allikevel ikke skjer, legger begge gruppene skylden på at innvandrerne ikke kan norsk. Gruppene har ikke et felles språk å kommunisere på. Det er et åpent spørsmål om ikke dette er en litt for lettvinnt forklaring på hvorfor kommunikasjonen mangler. Det signaliserer at språk er den eneste måten å kommunisere på. Annen informasjon i undersøkelsen viser imidlertid at det også finnes andre måter å omgås og vise at man eksisterer for hverandre og eventuelt setter pris på hverandre. Kroppsspråk er en måte. Det merkes fort om man blir satt pris på eller ikke ved måten folk forholder seg til hverandre på, helt uavhengig av språk. I et annet tilfelle omgås kvinner uten felles språk. De viser i praktisk handling at de setter pris på hverandre ved f.eks. å gi enkle gaver. I borettslagssammenheng er internasjonale fester med kultur, musikk og mat fra mange land en annen måte. Man kan delta og hygge seg sammen med andre selv om man ikke snakker

7 Oppsummering

felles språk. Det er en måte å synliggjøre at de ulike kulturene sammen er med på å berike bomiljøet. Det kan øke tilhørigheten til bomiljøet og gjøre den psykologiske avstanden mellom beboerne mindre.

For å øke innvandrernes norskkunnskaper, er de avhengige av å praktisere norsk og delta i norske sammenhenger. Arenaer for deltakelse i bomiljøet blir viktig her. Av intervjuene kommer det frem at det oppleves som vanskelig for mange innvandrere å få innpass i norske sammenhenger.

Hva er mange innvandrere?

I de fire områdene som er plukket ut i denne undersøkelsen, bor det mange innvandrere til å være i Norge. Andelen varierer mellom 1/3 og 1/2 av beboerne. Det er imidlertid de norske som opplever at det er mange. Innvandrerne selv gjør ikke det på samme måte. For dem bor det flere norske enn innvandrere i området, det oppleves som forholdsvis balansert. Dette forhindrer ikke at noen av innvandrerne ønsker å bo i områder med flere norske beboere. Det gir håp om at det skal være lettere å komme i kontakt med nordmenn.

På bakgrunn av denne undersøkelsen kan det spekuleres i om ikke høy andel innvandrere i et område, kombinert med tilrettelegging, kan bidra til en raskere normalisering av forholdet mellom innvandrere og nordmenn. Dette begrunnes med at i slike områder blir gruppene tvunget til å ha daglig kontakt og ta stilling. Fordi det er mange kan man ikke velge dem bort. De er der og er synlige. Høy andel innvandrere kan også tvinge frem en revurdering av gjeldende uttalte og uutalte normer og regler for felles adferd. Gjennom vedvarende praktisering av de nye felles normene holdes de i hevd. Bare gjennom slik praksis kan man vise at flerkulturelle bomiljø som inkluderer de ulike beboergruppene på en likeverdig måte er mulig. Der hvor høy andel innvandrere ikke fører til normalisering, kan det motsatt føre til konflikt. Det finnes det også flere eksempler på. Få innvandrere i et område stiller derimot ikke så store krav til de norske omgivelsene. Enten tilpasser de seg den norske væremåten, eller de kan være for seg. Det betyr ikke så mye for miljøet som helhet.

Holdningenes dynamikk

I denne undersøkelsen er det kommet frem at beboernes holdninger til hverandre er avgjørende for hvordan bomiljøet utvikler seg. Holdninger er imidlertid ikke statisk. Det viser seg at der det har vært jobbet aktivt med kopling av informasjon, diskusjon og utvikling av bomiljøet, har det skjedd en holdningsendring underveis. Eksempel er "Karnevalstoppen" hvor det har vært satset aktivt på ulike konkrete bomiljøtiltak, samtidig som det har vært lagt til rette for diskusjon om flerkultur, rasisme og diskriminering. Beboere med ulik bakgrunn har blitt kjent med hverandre og hverandres bakgrunn og verdier. Avstanden mellom innvandrere og norske beboere har blitt mindre. Erfaringene har vist at praktiske tiltak og aktiviteter som legger til rette for at ulike beboergrupper kan få større kjennskap til hverandre og gjøre ting sammen, kan bidra til å utvikle positive holdninger til utvikling av flerkulturelle bomiljø.

7.2 Uformell kontakt mellom beboerne i flerkulturelle bomiljø og betydningen av "de løse bånd"

De løse bånd og brobygging mellom miljøene

Granovetter(op.cit) var opptatt av at det var nødvendig med kontakt mellom miljøer for å kunne legge til rette for felles handling i et område. Lett, ukomplisert kontakt blir vurdert som viktigere enn tette bånd og nære vennskap. Tette vennskap stenger andre ute, mens løse bånd fungerer mer som informasjonskanaler. Det er tegn på at "jungeltelegrafene" i et område fungerer. Av det som er kommet frem i intervjuene i denne undersøkelsen, virker det ikke som det er utviklet mange egne miljøer i disse områdene, bortsett fra kanskje på "Karnevalstoppen" hvor det er mye kontakt internt i nasjonsgruppene. I de andre områdene virker det som beboernes nettverk er mer uavhengige av boligområdet. Pakistanere i samme borettslag omgås f.eks. ikke bare fordi de er pakistanere. I noen tilfelle kan det også virke som beboerne foretrekker å ha nettverkene sine utenfor gården. Det gir større mulighet til selv å velge hvor mye og hva slags omgang man skal ha med sine naboer. Styrene i borettslagene er kanskje dem som utgjør de mest helhetlige gruppene.

Det som slår en i denne undersøkelsen er at *de løse bånd er mellom individer og ikke mellom grupper*. Man kan altså ikke ta for gitt at uformell informasjon blir formidlet videre, f.eks. fra en samtale mellom styreleder og en innvandrere på gårdsplassen. Dette vanskeliggjør den løpende informasjonen og formidlingen av interesser i et boligområde. Det kan skape større behov for mer organiserte formidlingsformer.

Innvandrerens uformelle deltakelse i bomiljøet

Innvandrerens samhandling med andre og deltakelse i bomiljøet varierer slik som for nordmenn. Av det som er kommet frem i denne undersøkelsen er det grunn til å differensiere synet på hvem innvandrere omgås og hvem de ønsker å ha kontakt med.

De innvandlerne som er intervjuet, ønsker som nordmenn å ha et greit og ukomplisert forhold til de nærmeste naboene. Det gir trygghet å vite hvem de nærmeste naboene er og vite hva de står for. Noen steder er det utviklet godt naboskap med bytte av informasjon og enkle tjenester. Alle innvandlerne som er intervjuet har gitt uttrykk for at de ønsker mer kontakt med norske beboere fordi det er i Norge de bor.

Innvandrere fra samme land omgås ikke i boligområdet fordi de har samme nasjonalitet, men ev. fordi de har andre felles interesser og liker hverandre. Kontakter i bomiljøet velges snarere ut fra likhet i utdanningsnivå, interesser og sosial status. Dette kan gå på tvers av nasjonalitetsbakgrunn. Ulik erfaringsbakgrunn og manglende felles kulturforståelse bidrar imidlertid til at kontakten for det meste foregår utenfor privatboligen.

På "Karnevalstoppen", som er et stort boligområde og ligger utenfor sentrum, opplyses det å være mye kontakt internt i nasjonsgruppene i tillegg til kontakt på tvers av grupper. Dette står i motsetning til sentrumsområdene hvor ev. kontakt i nasjonsgruppene skjer uavhengig av boligområdet.

Der det oppleves som vanskelig å få kontakt med norske beboere, ser det ut til at det er utviklet kontakt internt i nasjonsgruppene eller med andre innvandrernaboer, selv om utdanningsnivå og sosial status er forskjellig.

Mangel på "sosiale rom" på tvers av miljøene

På "Karnevalstoppen" er det arbeidet bevisst med å skape treffsteder for beboerne. Der er det flere ulike arenaer hvor beboerne kan møtes på tvers av kulturene. I de andre områdene er det mangel på slike arenaer. Bortsett fra styret og de årlige dugnadene, er det få "sosiale rom" hvor beboerne kan møtes for å lære av hverandre og sammen utvikle et fellesskap. Ordningen med tunkontakt hadde en slik funksjon på "Glitre". Den bidro til å løse innvandrerne nærmere det norske, samtidig som det kunne bidra til å alminneliggjøre innvandrerne for de norske beboerne. Legitime "sosiale rom" lokalt er viktig for å holde en løpende dialog om hvordan det flerkulturelle boligområdet bør utvikle seg i praksis. Det kan også bidra til å forhindre at det får utvikle seg negative myter om dem som er annerledes enn selv. Behovet for å avlive myter og stereotypier er også stort på innvandrersiden. Der kan det slutes raskt at noe er "typisk norsk" eller at den og den adferd er uttrykk for rasistiske holdninger.

7.3 Innvandrernes formelle deltakelse i borettslagene

Det er flere grunner til at det oppleves som viktig at innvandrere deltar i eget bomiljø. For det første er det et demokratisk ideal at mennesker er likeverdige og skal ha lik mulighet til å delta, påvirke og øve innflytelse i eget område. For det andre er det praktisk. Ved at beboere som representerer innvandrer miljøene deltar, kan de bidra til brobygging mellom miljøer. De kan også ha en konfliktdempende effekt, ved at de kjenner og lettere får tillit i innvandrer miljøene. Det kan bidra til at innvandrerne ikke bare blir styrt, men selv får være med å styre og påvirke utviklingen av eget bomiljø.

Innvandrerens deltakelse på formelle og synlige arenaer i borettslagene kan også ha en annen virkning. De andre innvandrerne ser at de kan ha innflytelse og at det nytter å involvere seg. Dersom de deltar kan de bli valgt til posisjoner med innflytelse i borettslagene. De norske beboerne ser på sin side at innvandrere kan ta ansvar og øve innflytelse i fellesskapsaker. På denne måten kan innvandrernes deltakelse bidra til å alminneliggjøre og normalisere forholdet mellom norske beboere og innvandrere. Hvor man opprinnelig kommer fra får mindre betydning for ens påvirkningsmuligheter lokalt.

Omfang av innvandrere i borettslagsstyrene

I fire av de fem borettslagsstyrene som er med i denne undersøkelsen, sitter det innvandrere. Det er imidlertid ikke mer enn en i hvert styre. Alle de mannlige innvandrerne som er intervjuet enten er eller har vært med i styrearbeid. Bortsett fra en har imidlertid alle kort fartstid, en eller to perioder. Den ene som har vært med lenge har også blitt valgt til leder av et sameiestyre mellom to borettslag. Han er også den eneste som har vært med på seminar i boligbygget for borettslagsstyrer. Å få delta på et slikt seminar vurderte han som svært verdifullt for å få inspirasjon og gjøre en god jobb i eget borettslag.

Innvandrerne egen vurdering av å delta i styrearbeid

For de innvandrerne som har engasjert seg aktivt, er det to forhold de vurderer som viktig ved deltakelsen. For det første er det en arena for dem til å bli kjent med den norske væremåten og lære hva folk er opptatt av. De får anledning til å praktisere norsk sammen med norske. Det kommer frem at det ikke er lett for dem å få innpass i norske miljøer ellers. I tillegg gir det dem en anledning til å lære konkret hva det går ut på å bo i borettslag. Det gir en innføring i det norske samfunnet på mikronivå. Samtidig er de opptatt av å gjøre en god jobb. De fleste vil gjerne bidra med sitt for at eget bomiljø skal være et godt sted å bo. Det ble imidlertid gitt uttrykk for at deltakelse på generalforsamling i liten grad var egnet til å motivere innvandrere til deltakelse. Generalforsamlingene ble opplevd som rutinepreget, økonomifokusert og med lite rom for innspill.

Tatt i betraktning at det generelt er vanskelig å mobilisere til borettslagsarbeid, er det et spørsmål om det ikke kan være et mobiliseringspotensiale blant innvandrere. Det vil imidlertid være en forutsetning at de norske beboerne jobber bevisst med å trekke innvandrerne med. Særlig burde dette være aktuelt i de områdene hvor innvandrerne er stabile beboere. Der bygger de opp viktig lokalkunnskap som kan komme til nytte i borettslagsarbeidet og utviklingen av miljøet.

Barnas deltakelse

I alle de fire områdene kommer det frem at innvandrerbarna er ivrige deltakere i dugnadene. Her jobber de sammen med voksne og gjør en nyttig jobb. Her lærer de i praksis noe av hva det går ut på å bo i lag på denne måten. De får praktisk opplæring i fellesskap, samtidig som de får et positivt bilde av eget bomiljø. Det er et åpent spørsmål om det går an å utnytte dette engasjementet videre. Er det mulig at barn i borettslag kan få mer innflytelse og flere betydningsfulle oppgaver? Miljøheimevernet på Holmlia er et eksempel. Her samles norske og innvandrerbarn for å "holde Holmlia rent". De plukker ikke bare søppel, de forsøker også å lære opp voksne til å bli mer miljøbevisste. Slike aksjoner er gode måter å smelte barn fra ulike kulturer sammen.

Å bo i lag

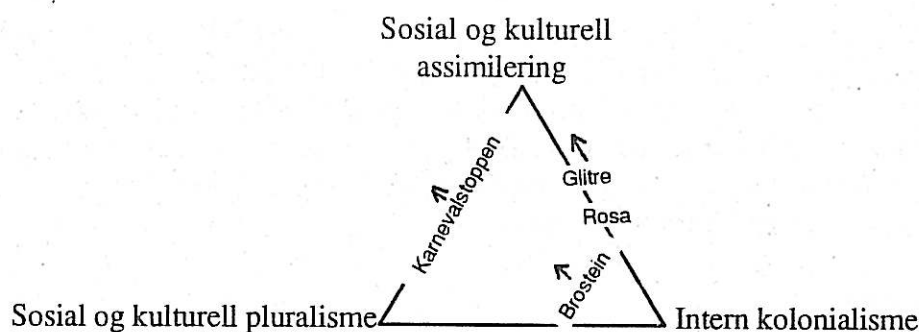
Å bo i borettslag betyr å bo *organisert* i lag med andre. Det er laget en egen lov for dette og hvert borettslag har sine egne regler og forskrifter. Nordmenn kan organsiasjon. Få samfunn er så organisert som det norske og få steder er hver innbygger medlem av så mange organsiasjoner som i Norge. Nordmenn er imidlertid ikke alltid like flinke til å omgås andre på en uformell og ukomplisert måte. Vi skjerner oss. Innvandrere har på sin side mindre erfaring med det organiserte organisasjonslivet slik det fremstår i Norge. Mange av dem har imidlertid erfaring og tradisjon for å bo i lag med flere enn egen kjernefamilie. Kanskje kan det bety at gruppene kan ha noe å tilføre hverandre. Kanskje kan innflytting av innvandrere i borettslag bety litt mer "*liv i laga*", slik som det ble antydning av norske beboere på et seminar om flerkultur.¹⁰

¹⁰Se side 4.

7.4 Integring eller tilpassing - en vurdering av områdene

Cater og Jones' modell¹² for integring og tilpassing mellom majoritets- og minoritetsgrupper innenfor samme område, kan anvendes for å illustrere hvor langt vi er kommet med integrering mellom innvandrere og nordmenn i bomiljøene. På bakgrunn av de opplysningene som har kommet frem i intervjuene, er det forsøkt å plassere de fire boligområdene i forhold til sosial og kulturell pluralisme, sosial og kulturell assimilering og intern kolonialisme. Alle områdene har trekk fra mer enn en type.

Dette kan forsøksvis fremstilles slik:

Sosial og kulturell assimilering: Innvandrene har tilpasset seg norske verdier og holdninger. Norske beboere og innvandrere har likeverdig sosial status.

Sosial og kulturell pluralisme: Norske beboere og innvandrere har likeverdig sosial status. Gruppene opprettholder egne verdier og holdninger og samarbeider rundt felles interesser.

Intern kolonialisme: Innvandrene har lavere sosial og økonomisk status. De norske definerer på hvilken måte og etter hvilke kriterier innvandrere blir verdsatt i det norske miljøet og kan delta. F.eks. at de må kunne norsk, må kjenne og akseptere norske holdninger. Innvandrere kan derimot godt ha høy status i eget miljø.

Begrunnelse for vurderingen

På bakgrunn av intervjuene er det et inntrykk at det er et innslag av intern kolonialisme i alle de fire områdene, om enn i forskjellig grad. I "Brostein" er det det norske styret som i hovedsak definerer kriterier for om det er aktuelt å forsøke å involvere innvandrere. Samtidig er de forholdsvis åpne, innvandrene behøver ikke tilpasse seg de norske verdiene og holdningene helt. Det er rom for at man kan ha ulikt levesett side om side. I "Rosa" og "Glitre" virker det som det er de norske som legger hovedpremissene for innvandrernes deltakelse. Samtidig virker det som det er forholdsvis sterke forventninger til at innvandrerne bør tilpasse seg den norske væremåten i praktisk adferd. På "Karnevalstoppen" virker det som de har kommet lenger i prosessen. Der er det forventninger fra det norske miljøet om at innvandrene tilpasser seg den norske væremåten så mye at fellesskapet kan fungere, men samtidig er det åpent for at også det norske miljøet må endres og ta hensyn til at rundt halvparten av beboerne ikke har norsk bakgrunn. Der virker det også å være delvis akseptert at de forskjellige gruppene har ulike levesett og verdier, uten at det forringer beboernes verdi i forhold til de andre. Kanskje pga. innslaget av intern kolonialisme, er det ikke til å komme forbi at de norske beboerne som gruppe stort sett vurderes å ha noe

¹²Se side 6.

høyere sosial status internt i boligområdet enn hva innvandrerne har som gruppe. På individnivå er det imidlertid flere unntak her. Jo flere unntak, jo raskere går det mot en nøytralisering av relasjonene mellom innvandrere og nordmenn. Det kan forhåpentligvis bidra til å gjøre problemstillingen norsk/innvandrers mindre dramatisk.

Hvordan vi klarer å integrere nordmenn og innvandrere i praksis er et aktuelt spørsmål. Det finnes sannsynligvis ikke en løsning eller modell for dette. Bomiljøene har ulik økonomi, struktur, ulik formell og uformell organisering og ulik befolkningssammensetning. Avhengig av situasjonen vil også menneskene som bor der ha ulike preferanser. I en eventuell videre studie kan det være aktuelt å gå nærmere inn på dette. Vi har behov for flere modeller for hvordan norske og innvandrere kan bo i lag uten at det får utvikle seg fremmedfiendlige holdninger. Uansett om innvandrerne/flyktningene bor her permanent eller midlertidig, vil det være en utfordring å klare å legge til rette for bomiljø hvor folk med ulik bakgrunn kan trives.

For å komme nærmere det norske politiske målet om faktisk likestilling mellom nordmenn og innvandrere hva gjelder innflytelse over egne livsvilkår på bomiljønivå, vil det være viktig å få nærmere kunnskap om hvorfor innvandrere deltar så sjelden i borettslag og andre lokale lag og foreninger. Vi må ha kunnskap om hvorfor de ikke deltar for å vite hvordan det eventuelt kan legges til rette for at de skal delta mer. Her gjenstår mye arbeid.

8 Anbefalinger for utvikling av flerkulturelle bomiljøer

En av hensiktene med denne undersøkelsen har vært å forsøke å trekke ut erfaringer fra disse fire områdene som andre kan lære av. Erfaringene er her oppsummert i anbefalinger som kan anvendes av offentlige aktører som skal skaffe boliger til innvandrere og til offentlige og andre aktører som har et ansvar for at det utvikler seg gode bomiljø der det bor innvandrere og nordmenn sammen. Erfaringene er hentet fra og myntet på borettslagsområder. Noen av rådene kan også anvendes i andre typer boligområder.

Det er to typer anbefalinger. For det første er det anbefalinger om hva som kan gjøres av overordnede, generelle grep ved bosetting av flyktninger og innvandrere for å legge til rette for at det kan utvikle seg gode flerkulturelle bomiljø. Med flerkulturelle bomiljø menes implisitt at innvandrere som nordmenn gis mulighet til å delta, påvirke og ha kontroll med eget nærmiljø. For det andre er det anbefalinger om hva som kan gjøres for å legge til rette for at det utvikler seg gode, flerkulturelle bomiljø etter at flyktingene og innvandrene er bosatt. Slik bevisst oppfølging av boligområder hvor det bor både innvandrere og nordmenn, vil også være nødvendig for å hindre at det utvikler seg fremmedfiendlige holdninger. Disse anbefalingene gjelder både i nybyggingsområder og i etablerte boligområder hvor det flytter inn innvandrere.

Anbefalingene er gitt etter følgende kriterier:

- Innvandrene i Norge er kommet for å bli. Det er en permanent situasjon og det må utvikles tiltak som sikter mot varige, gode løsninger.
- Flerkulturelle bomiljø slik det er definert i avsnitt 1.2, er mål for utvikling av boligområder hvor det bor mennesker med ulik kulturbakgrunn.
- Det må arbeides for at flerkulturelle bomiljø oppleves som attraktive boligområder.

Bosetting

- Bruk boligsamvirket

Boligsamvirket tilbyr et organisert fellesskap hvor rettigheter, plikter og innflytelse er knyttet til å være borettslaver, ikke til kulturell bakgrunn.

Det offentlige og boligsamvirket bør samarbeide om å bosette flere flyktninger og andre innvandrere i boligsamvirket. Det må være det offentliges oppgave å legge til rette for å garantere lånekapital til innvandrene slik at de kan bli andelseiere der det er ønskelig.

- Mer fleksible eie/leieforhold i boligsamvirket

Det bør åpnes for mer fleksible eie/leieforhold i boligsamvirket. En kan f.eks. tenke seg overgangsordninger hvor en kan leie en leilighet i f.eks. inntil 10.år for deretter å overta den som andelseier. Dette for at innvandrere skal få tid til å etablere egen økonomi før de tar opp boliglån. Kommunen kan stå som juridisk andelseier.

- *Fremleietakere større innflytelse i borettslag*
Det bør vurderes å endre borettslagsloven slik at fremleietakere får større formell innflytelse i borettslagsorganisasjonen. Det kan bidra til at fremleietakere får større interesse for å ta vare på og medvirke i utviklingen av området.
- *Tilskudd til innskudd*
Til forskjell fra nordmenn starter de fleste innvandrere sin boligkarriere uten noen form for startkapital. Det bør vurderes å gi tilskudd til innskuddet i generelt anvendelige boliger innenfor boligsamvirket, slik at innvandrerne ikke får en uforholdsmessig stor boliggjeld i forhold til inntekt.
- *Generelt anvendelige boliger*
Flyktninger og innvandrere bør tildeles generelt anvendelige boliger i alminnelige boligområder som også er attraktive for nordmenn.
- *Styrt tildeling av husbankfinansierte boliger*
Det bør satses på styrt tildeling av boliger til innvandrere i nye boligområder finansiert av Husbanken.
- *Høy andel flyktninger og innvandrere*
Det kan satses på høy andel flyktninger og innvandrere i boligområder. Erfaringer fra de tidligere SIFBO områdene tilsier at det kan bosettes en høy andel innvandrere i et område såfremt det følges opp med tilrettelegging, informasjon og tiltak over tid. Det offentlige har et ansvar her.
- *Blanding av nasjonalitetsgrupper*
Det ser ut til å være en fordel å blande nasjonalitetsgrupper i samme boligområde slik at norsk blir det naturlige felles språket. Dette kan oppnås ved hjelp av styrt tildeling. Blanding av nasjonalitetsgrupper i boligområdene gjelder særlig i storbyene hvor nasjonalitetsgruppene kan treffes og utvikle fellesskap uavhengig av hvor de bor.
- *Forhandling med etablerte borettslag*
Det offentlige bør gå inn og forhandle med etablerte borettslag om å stille leiligheter til disposisjon for flyktninger og innvandrere. Som motytelse kan f.eks. det offentlige bidra med miljøarbeider, tolketjeneste, økt barnehagedekning eller annen miljøinnsats som det er behov for i det aktuelle boligområdet.
- *Større offentlig ansvar for barn og ungdom i innvandrerrette boligområder*
I innvandrerrette boligområder må det offentlige legge opp til full barnehage-, fritidshjem- og fritidsklubbdekning for raskest mulig å integrere barn og ungdom og for å hindre at det utvikler seg motsetninger og fremmedfiendlige holdninger.

Bomiljø

- *Boligsamvirket*
Boligbyggelagene bør øke sin interesse og veiledningskompetanse for utvikling av gode flerkulturelle boligområder.

8 Anbefalinger

- *Informasjon*

Alle steder det offentlige flytter inn innvandrere i et borettslag/boligområde må styret og beboerne få informasjon på forhånd. Samtidig bør styret få kontaktpersoner i kommunen hvor de kan få informasjon, bistand til tolk, og f.eks. til konfliktløsning der det er behov for det.

- *Møtesteder*

En god måte å drive informasjon, kontaktskapende arbeid og aktiviteter på er via møtesteder i bomiljøet der de ulike beboergrupper har interesse av å være. Det bør satses på å bygge grendehus/felleslokaler både i nye og etablerte boligområder, dersom det okkw

- *Innflyttingsritualer*

Det bør legges opp til innflyttings- eller velkomstritualer når nye beboere flytter inn i et område. Ritualene må bestå av mere enn et brev i posten med husordensregler. Det bør også omfatte at man blir tatt personlig imot og ønsket velkommen, får informasjon om mulighetene i bomiljøet, blir introdusert for de nærmeste naboene og får møte hvem man kan henvende seg til ved behov.

- *Fadderordning for nyinnflyttede*

Nyinnflyttede som har behov for det bør få tilbud om en fadder blant de andre beboerne. Hensikten er å bli gjort kjent med det sosiale miljøet og de skikker, tradisjoner og spilleregler som gjelder. For endel innvandrere vil fadderens også kunne forklare og vise hvordan boligen og fellesanlegg fungerer og skal brukes.

- *Tun-, blokk-, oppgangskontakter*

Det bør motiveres til at borettslag og andre store boligkompleks utvikler ordninger med tun-, blokk- eller oppgangskontakter. Hensikten er at de skal ta initiativ til og legge til rette for et godt sosialt miljø.

- *Norskopplæring*

Det bør tilstrebes å legge norskundervisning for innvandrerkvinner så nært hjemmet som mulig. Dette gjør det mulig for dem å prioritere språkopplæring samtidig som de kan følge opp hjem, familie og barn. Det kan også bidra til å bygge nettverk mellom innvandrerkvinner som bor i samme område. Det bør organiseres barnepass til norskundervisningen.

- *Miljøarbeidere*

I store bomiljø med mange innvandrere bør det offentlige gå inn med midler til miljøarbeidere som kan ha ansvar for bomiljøutvikling sammen med borettslag og lokale lag og foreninger. Hensikten er at det utvikles treffsteder, tiltak og aktiviteter for og med de ulike beboergruppene som bor i området slik at de blir kjent og bygger tilhørighet til området og hverandre.

Treffstedene, tiltakene og aktivitetene blir samtidig arenaer hvor innvandrerne kan få anledning til å praktisere norsk med sine norske naboer. Det kan også utvikle seg til treffsteder de ulike kulturgruppene seg imellom.

- *Mobilisering av innvandrere*

Innvandrerne må trekkes aktivt med bomiljøarbeidet. Dette er viktig av flere grunner. For det første for at innvandrerne skal få delta og ha innflytelse over eget hverdagsliv. Dernest er det viktig for det lokale miljøet. For at det ikke skal utvikle seg fremmedfiendlige holdninger må nordmenn og innvandrere få kjennskap til hverandre og innvandrerens synspunkter må bli vurdert på lik linje med nordmenns. I tillegg er det sannsynligvis et mobiliseringspotensiale her. Endel innvandrere har ledig tid som kan komme til nytte på forskjellig vis i lokalmiljøene.

Det bør legges vekt på å trekke innvandrere aktivt med som innflyttingsverter, faddere, tunkontakter, miljøarbeidere og i formelle posisjoner i borettslagene.

Litteratur

Balvig (1979):

Reaktioner på kriminalitet i samfundets centrum og periferi. I *Nordisk Samarbeidsråd for kriminologi, rapport fra kontaktseminaret*. Sundvollen.

Cater og Jones (1989):

Social Geography

Granovetter, Mark (1973):

"The Strength of Weak ties" i *American Journal of Sociology*, vol. 78

Hansen, Thorbjørn (1994): *Fjernkulturelle utenlandske og norske husholdningers boforhold*, NBI rapport 145

Krogh, Hilde (1994): *To flyktningegruppers hverdag i en norsk kommune*, NBI rapport 156.

Lorentzen, Håkon (1994):

"Moraldannende fellesskap" i *Nytt Norsk Tidsskrift 1/1994*

Lühr, Ellen (1994):

"Hvordan kan bydelshus overleve?", NBI rapport 141

Rønningsdalen, Olaug (1989):

Sofienberg Nabosentral, en spire til mangfold, BOM-rapport nr. 6, NBI

Schiefloe, Per Morten (1982):

Nettverk og naboskap, betydningen av "weak ties", RFSP-byforskningsprogram 1981-83, Senter for samfunnsforskning, UiT

Sandbu, Siri, Sæterdal, Anne og Søholt, Susanne (1988):

Faglig utviklingsprogram for flerkulturelle boligområder. NBI

Sjøgren, Annick:

Integrity and Honour, Sveriges Invandrarinstitut og Museum, Botkyrka

St.meld. nr. 39 (1987-88) *Om innvandringspolitikken*

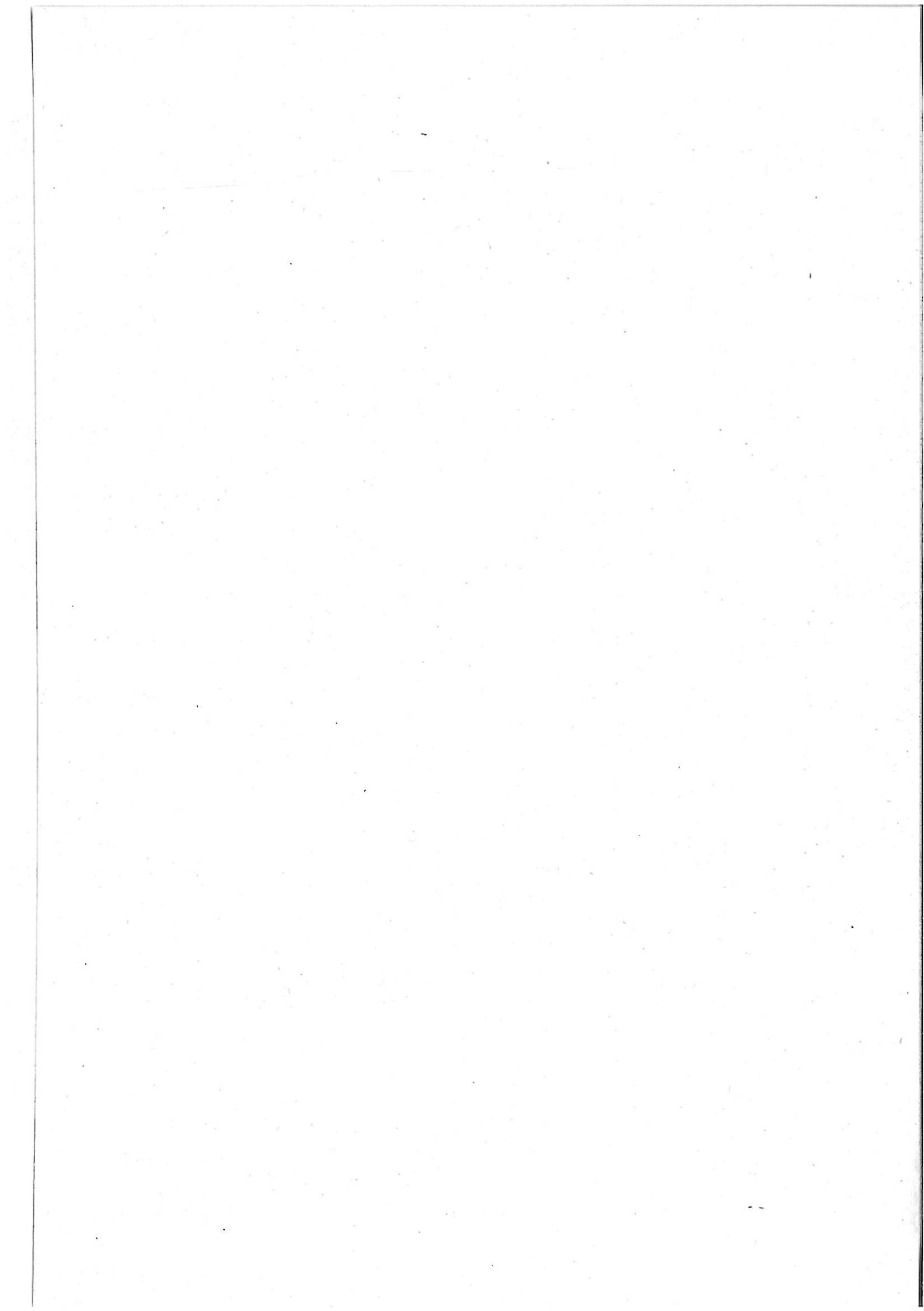
Sæterdal, Anne og Søholt, Susanne (1991):

Flerkulturelle boligområder, BOM-rapport

nr. 9, NBI

Søholt, Susanne red.(1989-1991):

Temaserien Flerkulturelle boligområder, 1-10. NBI/UDI. Se spesielt nr. 1: "Hengsenga, et flerkulturelt boligområde for folk flest" og nr. 5: "Møtesteder=aktivitet+kontakt"

sl. av nov.